

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 4ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1980

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ε. ΜΥΛΩΝΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ.— **Περὶ τῶν «Ἀλλατιανῶν χειρογράφων», ὑπὸ Θωμᾶ Παπαδοπούλου** *. Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Διονυσίου Ζακυθινοῦ.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Πρὸ ἐτῶν, εἰς ὀλιγοσέλιδον ἄρθρον, εἶχον ἀναφερθῇ εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν 237 χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης Vallicelliana τῆς Ρώμης, τὰ ὅποια εἶναι γνωστὰ εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν *Carte Allacciane*¹. Τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο συνετάχθη κατὰ τὴν πορείαν εὗρετηριάσεως τοῦ περιεχομένου των καὶ εἶχε σκοπὸν νὰ καταστήσῃ γνωστὴν τὴν μὲ τὸ ἔργον τοῦτο ἐνασχολήσιν μου, νὰ δώσῃ δὲ ἄδρομερῇ εἰκόνα περὶ τοῦ ὕλικου τῆς συλλογῆς.

Διὰ τοῦ παρόντος ἄρθρου, ἐπανερχόμενος, προτίθεμαι νὰ κάνω λόγον πλέον συγκεκριμένον καὶ νὰ γνωστοποιήσω ὅτι περατώσας ἀπὸ ἐτῶν τὸν ἔλεγχον ὅλων τῶν Ἀλλατιανῶν χειρογράφων πρόκειται νὰ δημοσιεύσω κατάλογον αὐτῶν, εὐθὺς ὥς μοῦ τὸ ἐπιτρέψουν αἱ ἄλλαι, περισσότερον ἐπείγουσαι, ἐπιστημονικαί μου ἀπασχολήσεις.

Ἐν ἀρχῇ, βεβαίως, ὀφείλω νὰ ἐπεξηγήσω τὸν τίτλον «Περὶ τῶν Ἀλλατιανῶν χειρογράφων». Νομίζω ὅτι δι' αὐτοῦ ἀποδίδεται καλύτερον ἢ ὑπὸ τῶν ξένων ὀνομασία *Carte Allacciane*, διὰ τῆς ὁποίας ὑποδηλοῦται ἢ οὐχὶ ἀπόλυτος σχέσις μὲ τὸν Λέοντα Ἀλλάτιον. Καὶ τοῦτο διότι, ὥς θὰ τονισθῇ κατωτέρω, εἰς τὴν ἑν

* THOMAS PAPADOPOULOS, *Le «Carte Allacciane»*.

1. Θωμᾶ Ι. Παπαδοπούλου, «Αἱ *Carte Allacciane* τῆς ἐν Ρώμῃ βιβλιοθήκης Vallicelliana», *Παρασσὸς* τ. 5 (1963) σελ. 35-42 («Κείμενα καὶ Μελέται Νεοελληνικῆς Φιλολογίας», ἀριθ. 9).

λόγω συλλογὴν δὲν περιέχονται μόνον γραπτὰ (αὐτόγραφα ἢ ἀντίγραφα τοῦ μεγάλου ἐκ Χίου σοφοῦ, ἀλλὰ καὶ ποικίλον ἱστορικὸν ὕλικόν, προγενέστερον ἢ μεταγενέστερον ἐκείνου. Ἐπομένως, τὸ κυκλοφορούμενον ὅτι τοῦ χαλκεντέρου Ἑλληνος συγγραφέως τούτου σφύζονται ἀνέκδοτα ἔργα, ἐκτάσεως 237 ὀγκωδῶν τόμων, δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν πραγματικότητα.

Ἐνταῦθα, μετὰ τὴν ἀναφορὰν μου εἰς τὴν προσπάθειαν τὴν ὁποίαν κατέβαλον διὰ τὴν καταλογογράφησιν τῆς συλλογῆς, θὰ ἐπεκταθῶ εἰσαγωγικῶς καὶ εἰς τοὺς κυριωτέρους τῶν προγενεστέρων ἐμοῦ μὲ αὐτὰ τὰ χειρόγραφα ἀσχοληθέντας. Ἐν συνεχείᾳ, εἰς ἀνεξάρτητον κεφάλαιον, θὰ ἐκθέσω τὴν ἱστορίαν τῆς συγκροτήσεώς των εἰς συλλογὴν, ὡς ἔχει σήμερον, μέχρι τῆς καταλήξεώς των εἰς τὴν βιβλιοθήκην Vallicelliana. Τέλος, εἰς ἕτερον κεφάλαιον περὶ τοῦ περιεχομένου των, ἀφοῦ ἀορίστως ἀναφερθῶ μὲ τὸ ἔχον ἄμεσον σχέσιν μὲ τὸν Λέοντα Ἀλλάτιον ὕλικόν², θὰ διαχωρίσω τοὺς τόμους, οἱ ὁποῖοι οὐδεμίαν ἔχουν σχέσιν μὲ τὰ τρία πρόσωπα τὰ συνδεόμενα μὲ τὸ περιεχόμενον τῆς συλλογῆς τῶν Ἀλλатиανῶν (Λέοντα Ἀλλάτιον, Ραφαὴλ Βερνάτσαν καὶ Agostino Mariotti) καὶ θὰ δώσω στοιχεῖα διὰ τὴν ἐμπεριεχομένην πλουσίαν καὶ μεγάλης σημασίας ἀλληλογραφίαν, ὅχι τόσον διὰ τὴν διάσπαρτον εἰς ὁλόκληρον τὴν συλλογὴν ἀλλ' ἰδιαίτερος διὰ τὴν ἐξ αὐτῆς διαχωρισθεῖσαν καὶ ταξινομηθεῖσαν εἰς τόμους ἀνεξαρτήτους.

Τὸ 1961, ὅταν μετέβην τὸ πρῶτον εἰς Ἰταλίαν διὰ μεταπτυχιακὰς σπουδὰς καὶ ἐρεῦνας, εἶχον πρόθεσιν τὰ ἐργασθῶ εἰς τὰ πλουσιώτατα ἰταλικά ἀρχεῖα, διὰ τὴν ἀνεύρεσιν ἀγνώστου ἱστορικοῦ ὕλικου ἔχοντος σχέσιν μὲ τὸν προσκείμενον πρὸς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἐλληνισμὸν τῆς Διασποράς. Ὡς γνωστόν, ὁ ἐλληνισμὸς οὗτος ἐπαυδέθη, κατὰ κύριον λόγον, εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ πάπα Γρηγορίου ΙΓ' τὸ 1576 εἰς Ρώμην ἰδρυθὲν Κολλέγιον τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, τὸ ὁποῖον, μὲ ἄλλους βεβαίως στόχους, λειτουργεῖ ἀκόμη καὶ σήμερον. Ἡ μεγαλυτέρα μορφή ἐξ ὅλων τῶν ἀποφοίτων τοῦ Κολλεγίου τούτου ὑπῆρξεν ὁ ἐκ Χίου Λέων Ἀλλάτιος³ (Χίος 1588 - Ρώμη 1669), εἷς τῶν πολυγραφετέρων Ἑλλήνων ὅλων τῶν

2. Λόγω τῆς ἄνευ τάξεως ἀναμείξεως τῶν γραπτῶν τοῦ Ἀλλατίου εἰς ὁλόκληρον τὴν συλλογὴν, δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἀπλῆ ἔστω ἀπαρίθμησις τούτων, ἡ ὁποία ἄλλωστε δὲν νομίζω ὅτι εἶναι ἀπαραίτητος, ἐφ' ὅσον πρόκειται τοῦτο νὰ γίνῃ κατὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ λεπτομεροῦς εὗρετηρίου.

3. Ὁ ἴδιος εἰς τὴν πρὸς Ἑλληνας ἀλληλογραφίαν του ὑπέγραφεν ὡς *Λιονῆς ὁ Ἀλλάτζης*. Τὸ ἰταλ. *Allacci* ἢ λατ. *Allatius* εἶναι ἀπλαῖ ὑπὸ τοῦ ἰδίου προσαρμογαὶ εἰς τὰς δύο γλώσσας τῆς ἰδιαίτερας του πατρίδος. Ἀλλάτσηδες ἢ, λόγω τσιτακισμού, Ἀλλάτσηδες ὑπάρχουν καὶ σήμερον εἰς τὴν Χίον. Νομίζω, ἐπίσης, ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ ὑπὸ τοῦ Κ. Ἀμάντου (*Τὰ γράμματα εἰς τὴν Χίον κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν*, Πειραιεὺς 1946,

ἐποχῶν. Διὰ τὰ τοῦ βίου του καὶ τῶν συγγραφῶν του, μολονότι μέχρι σήμερον οὐδεμία ἐμπεριστατωμένη μελέτη ἔχει δημοσιευθῇ, γνωρίζομεν ἄρκετὰ καὶ δὲν ὑπάρχει λόγος εἰς τὸ παρὸν ἄρθρον νὰ ἐπεκταθῶμεν περισσότερον, καθ' ὅσον τὸ κύριον θέμα εἶναι τὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα τούτου φερόμενα χειρόγραφα καὶ ὅχι τὰ γεγονότα τῆς δράσεώς του ⁴. Ἡρχισα, λοιπόν, τὴν ἔρευναν περὶ τῆς καθολικιστοῦσης ἑλληνικῆς Διασπορᾶς ἐκ τοῦ Λέοντος Ἀλλατίου. Παρὰ τὴν τότε ἀπειρίαν μου, ἀπεφάσισα νὰ ἀποδελτιώσω τὰ εἰς τὴν βιβλιοθήκην Vallicelliana τῆς Ρώμης γνωστὰ ὡς *Carte Allacciane* χειρόγραφα, νὰ προχωρήσω δὲ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν διερεῦνῃσιν τόσον τῶν σπουδῶν ὅσον καὶ τῆς δράσεως τῶν ἄλλων εἰς τὸ αὐτὸ Κολλέγιον φοιτησάντων, χωρὶς νὰ ἐπιλέξω μόνον τοὺς ἐξ Ἑλλάδος ἔλκοντας τὴν καταγωγὴν ἢ τοὺς καθ' ὠρισμένην χρονικὴν περίοδον ἐκπαιδευθέντας.

Αἱ *Carte Allacciane* συναποτελοῦν σήμερον 237 χαρτῶους ⁵ τόμους (I - CCXXXVII) ⁶ καὶ ἀπαρτίζουν τὸ *Fondo Allacci* τῆς ρωμαϊκῆς βιβλιοθήκης Vallicelliana.

σελ. 72) προταθεῖσα ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος ἐκ τῆς λέξεως *άλας* (ὁπότε θὰ ἔπρεπε καὶ τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα νὰ γραφῇ δι' ἐνὸς *λ* καὶ νὰ δασυνθῇ). Περισσότερον ἀστήρικτος εἶναι ἡ προφορικῶς προταθεῖσα ἐτυμολογία ἐκ τῆς λατινικῆς ἐκφράσεως *ad latus*, ὑποδηλούσης, τρόπον τινά, τὴν πρὸς τὴν «ἄλλην πλευράν», τῶν καθολικῶν δηλαδή, μεταστροφὴν τοῦ Ἀλλατίου. Ἀλλάτζηδες ὀνομάζοντο καὶ οἱ συγγενεῖς καὶ ἀπόγονοί του (βλ. Γεωργίου Ι. Ζολῶτα, *Ἱστορία τῆς Χίου*... τ. Γ², Ἐν Ἀθήναις 1928, σελ. 380 - 382 passim), τοὺς ὁποίους βεβαίως οὐδόλως ἐπηρέασεν ἡ πρὸς τοὺς καθολικοὺς συμπάθεια τοῦ ὀρθοδόξου ἐκκινήσαντος καί, τύποις τοῦλάχιστον, μὴ ἀσπασθέντος τὸ δόγμα τῶν καθολικῶν Λέοντος Ἀλλατίου. Διὰ τοὺς διαφόρους τύπους ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα βλ. Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique... XVII siècle*, vol. III (Paris 1895), σελ. 435, σημ. 2.

4. Τὸ ἀπέραντον ἔργον του προεκάλεσε δέος, λόγῳ τοῦ ὁποίου οἱ μελετηταὶ δὲν ἐτόλμησαν νὰ καταπιασθοῦν μὲ τὴν σπουδὴν του, γράφει ὁ Κ. Ἀμαντος, ἔνθ' ἂν., σελ. 76. Διὰ τὰ βιογραφικὰ του παραπέμπομεν, ἐπὶ τοῦ παρόντος, εἰς τὴν προσφάτως δημοσιευθεῖσαν μελέτην τοῦ Ζαχαρία Ν. Τσιρπανλῆ, *Τὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο τῆς Ρώμης καὶ οἱ μαθηταὶ του (1576 - 1700)*, Θεσσαλονίκη (1980), σελ. 377 - 383, ὅπου, ἐν ὅσῃ συντομίᾳ ἐπέτρεπεν ἡ παρὲνθεσίς του εἰς ἔργον συλλογικόν, γίνεται λόγος καὶ περὶ τοῦ Ἀλλατίου.

5. Τὰ ἐκ περγαμνῆς χειρόγραφα εἶναι σπάνια. Μερικαὶ περγαμνῆναι ὑπάρχουν εἰς τοὺς κώδικας ὑπ' ἀριθ. 64, 93, 112 καὶ 176. Ἀλλὰ περὶ αὐτῶν γίνεται ἤδη λόγος εἰς τὸν ὑπὸ Emidio Martini συνταχθέντα κατάλογον, περὶ τοῦ ὁποίου βλέπε κατωτέρω.

6. Εἰς τὴν πραγματικότητα οἱ τόμοι εἶναι περισσότεροι, δεδομένου ὅτι μερικοὶ ἀριθμοὶ (οἱ τῶν κωδικῶν 4, 15, 61, 62, 106, 126, 128 καὶ 199) περιλαμβάνουν δύο τόμους. Κατωτέρω, δι' ἐυκολίαν, οἱ τόμοι θὰ ἀναφέρονται μὲ τὴν ἑνδειξιν *χφ.* ἢ *χφφ.* καὶ δι' ἀραβικῶν ἀριθμῶν.

Οἱ τόμοι (τὸ περιεχόμενον τῶν ὁποίων, ὡς ἔμαθον, ἔχει ἤδη μικροφωτογραφηθῇ) ὑποδιαίρουνται εἰς «τετράδια» ἡριθμημένα δι' ἀραβικῶν ἀριθμῶν, εἰς καθ' ἓν τῶν ὁποίων ἄγνωστος (προφανῶς ὑπάλληλος τῆς βιβλιοθήκης ζήσας κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ 19ου ἢ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος) ἐσημείωσεν ἐν ἀρχῇ διὰ μολύβδου περὶ τῶν περιεχομένων εἰς τὸ «τετράδιον»⁷. Αὐτοῦ αἱ πληροφορίαι, μολονότι χρησιμεύουν ἀκόμη καὶ σήμερον ὡς ὁδηγὸς εἰς τοὺς μελετητὰς τῶν χειρογράφων τῆς συλλογῆς, δὲν εἶναι πάντοτε ἀκριβεῖς. Εἰς μερικοὺς, ἔξ ἄλλου, τόμους, ὅταν τοὺς εἶδον, ὑπῆρχε καὶ ἀρίθμησης κατὰ φύλλα· εἰς ἄλλους τὰ ἐπιμέρους «τετράδια» εἶχον ἀνεξάρτητον ἀρίθμησην φύλλων. Πολλὰ χειρόγραφα, ἔχοντα μόνον ἀρίθμησην κατὰ «τετράδια», ἔλαβον ἄδειαν παρὰ τῆς διευθύνσεως τῆς βιβλιοθήκης καὶ τὰ ἡρίθμησα κατὰ φύλλα, ὅπου τοῦτο καθίστατο ἀναγκαῖον δι' ἀκριβεστέραν παραπομπήν. Ἐπληροφορήθην ὅτι μετὰ ταῦτα ἡ βιβλιοθήκη προέβη εἰς μηχανικὴν ἀρίθμησην τῶν φύλλων ὁλοκλήρου τῆς συλλογῆς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ, πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ καταλόγου, προσαρμογὴν εἰς τὴν νέαν ἀρίθμησην.

Ἡ συλλογὴ, τοῦλάχιστον τὸ κυριώτερον τμήμα αὐτῆς, ὡς θὰ εἴπωμεν ἐν συνεχείᾳ, περιῆλθεν εἰς τὴν κυριότητα τῆς βιβλιοθήκης Vallicelliana κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ἐκτοτε, καὶ μετὰ τὴν προσθήκην καὶ ἄλλων ἀσχέτων πρὸς τὸ θέμα τῆς χειρογράφων, ἡ συλλογὴ ἡρευνήθη κατὰ καιροὺς ὑπὸ διαφόρων μελετητῶν, ἄλλοι τῶν ὁποίων ἔξ αὐτῆς λαβόντες ὕλικὸν ἐδημοσίευσαν πραγματείας, ἄλλοι δὲ προέβησαν εἰς τὴν σύνταξιν στοιχειώδους καταλόγου μερικῶν χειρογράφων τῆς. Ἀναφέρω⁸ ἐνδεικτικῶς τὸν σοφὸν καρδινάλιον Angelo Mai, ὁ ὁποῖος ἐδημοσίευσεν τρεῖς ἀνεκδότους διατριβὰς τοῦ Λ. Ἀλλατίου, τῶν

7. Περί τινος P. Falzacappa, καταλογογράφου καὶ ταξινομοῦ τῆς συλλογῆς, ὁμιλεῖ ὁ Louis Petit (εἰς F. Cabrol - H. Leclercq, *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie*, vol. I^a, Paris 1924, col. 1225), ὁ ὁποῖος ἔλαβε τὴν πληροφορίαν ἐκ δημοσιεύματος τοῦ A. Berthelot (εἰς *Archives des Missions Scientifiques et Littéraires*, IIIe serie, vol. XIII, Paris 1887, σελ. 846 - 854). Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸ χφ. 101 φφ. 79 - 110 ὑπάρχουν πιστοποιητικὰ διὰ μέλη ἰταλικῆς οἰκογενείας Farzacappa, τοῦ ιη' καὶ ιθ' αἰῶνος, ἀλλ' οὐδὲν στοιχεῖον περὶ καταλογογράφου Falzacappa ἢ Farzacappa.

8. Δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ἀπαριθμήσω καὶ προσφάτους μελέτας, διὰ τὴν σύνθεσιν τῶν ὁποίων αἱ *Carte Allacciane* ἐχρησίμευσαν ὡς πηγὴ ἀντλήσεως ὕλικου. Εἰς τὴν Vallicelliana, πάντως, τηρεῖται λεπτομερὲς ἀρχεῖον μὲ τὰ στοιχεῖα τῶν μελετητῶν οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1901 καὶ ἐντεῦθεν εἶδον, ἔστω καὶ ἐπιπολαίως, χειρόγραφα ἐκ τῶν «ἀλλατιανῶν».

ὁποίων τὰ χειρόγραφα εὐρίσκονται εἰς τὴν συλλογὴν⁹, καὶ τὸν Hugo Laemmer, ὁ ὁποῖος ἔλαβεν, ἐπίσης, ἕξ αὐτῆς κείμενα, διὰ τὰ συμπληρώσῃ τὸ γνωστὸν ἔργον «Graecia Orthodoxa» τοῦ Ἀλλατίου¹⁰. Ὁ αὐτὸς Laemmer συνέταξεν, ἐπίσης, ὀλιγοσέλιδον «κατάλογον» διὰ δώδεκα μόνον χειρόγραφα τῆς συλλογῆς, ἐκ τῶν ὁποίων ἐδημοσίευσεν καὶ ἀποσπασματικὰ κείμενα¹¹. Ἀτελῆς, τέλος, κατάλογος τῶν ἑλληνικῶν κειμένων τῆς συλλογῆς ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Emidio Martini¹².

Διὰ τὴν σημασίαν, ἕξ ἄλλου, τῶν χειρογράφων τούτων, τόσον διὰ τὴν μελέτην τοῦ βίου καὶ τῆς συγγραφικῆς δράσεως τοῦ μεγάλου Ἑλλήνος λογίου, τοῦ ὁποῦ τὸ ὄνομα φέρουν, ὅσον καὶ διὰ τὴν σπουδὴν τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐρυτέρας εὐρωπαϊκῆς διανοήσεως τοῦ 17ου ἰδία αἰῶνος, ἔχουν ἤδη ἐκφρασθῇ πολλοί, ἡμέτεροι¹³ καὶ ξένοι, οἱ ὅποιοι

9. Βλ. Carmela Jacono, *Bibliographia di Leone Allacci*, Palermo 1962, σελ. 41 - 42.

10. H. Laemmer, *Scriptorum Graeciae Orthodoxae selecta*. Friburgi Brisgoviae 1864.

11. *De Leonis Allatii codicibus qui Romae in bibliotheca Vallicellana asservantur schediasma quod prolutionis instar ausa sumpta ab oratione inaugurale die XXIII aprilis a. MDCCCLXIV. H. XI. in Lyceo Hosiano publice habenda foras dedit* Hugo Laemmer. Friburgi Brisgoviae, apud Herder, 1864. Εἰς τὸ ἐκ 36 σελίδων φυλλάδιον τοῦτο (ἐν ἀρχῇ τοῦ ὁποῦ, σελ. 3 - 6, δίδεται πίναξ πολλῶν ἐκδεδομένων ἔργων τοῦ Ἀλλατίου) ὑπάρχουν ἀνακρίβειαι περὶ τῆς ἱστορίας συγκροτήσεως τῆς ὅλης συλλογῆς. Βλ. καὶ Θ. Παπαδοπούλου, «Αἱ Carte Allacciane», ἐνθ' ἄν., σελ. 10, σημ. 3.

12. Emidio Martini, *Catalogo di manoscritti greci esistenti nelle biblioteche Italiane*, vol. II: *Catalogus Codicum Graecorum qui in Bibliotheca Vallicellana adversantur*. Milano 1902, σελ. 201 - 233: *Appendix Allatiana*. Εἰς τὸν κατάλογον τοῦτον δίδονται πληροφορίες, συχνὰ ἀνακριβεῖς (ἀλλὰ περὶ αὐτῶν λεπτομέρειαι κατὰ χώραν εἰς τὸ δημοσιευθὲν ἀναλυτικὸν εὐρετήριον), διὰ τὸ περιεχόμενον 96 χειρογράφων. Ὁ συντάκτης προβάλλει ὡς δικαιολογίαν (E. Martini, ἐνθ' ἄν., σελ. 201) τὸν περιορισμένον χρόνον τὸν ὁποῖον ἤδυνήθη τὰ διαθέσῃ διὰ τὴν περὶ τούτου ἔρευναν. Βλ. καὶ Θ. Παπαδοπούλου, «Αἱ Carte Allacciane», ἐνθ' ἄν., σελ. 10 - 11.

13. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων, τὴν σημασίαν τῶν Ἀλλατιανῶν χειρογράφων εἶχεν ἐπισημάνει ὁ ἐκ Χίου ἱστορικὸς Κ. Ἀμαντος (*Τὰ γράμματα εἰς τὴν Χίον*, ἐνθ' ἄν., σελ. 75), ὁ ὁποῖος, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ τηρουμένου εἰς τὴν βιβλιοθήκην ἀρχείου, εἰς μίαν μόνον ἡμέραν ἐξήτησε καὶ εἶδε 38(!) τόμους ἐξ αὐτῶν. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀρχείου διαπιστοῦται ὅτι χειρόγραφα εἶχεν ἶδει καὶ ὁ Σπυρίδων Λάμπρος. Ἀντιθέτως, οὐδεμία εἰδησις ὑπάρχει περὶ τοῦ Κ. Ι. Δυοβουνιώτου, ὡς ἀναγνώστου, ὁ ὁποῖος, ἐν τούτοις, ἐδημοσίευσεν δισέλιδον ἄρθρον («Σημειώματα περὶ τῶν Ἀλλατιανῶν εἰς Vallicelliana» (sic), *Νέος Ἑλληνομνήμων*, τ. 18, 1924, σελ. 362 - 363) περιέχον πολλὰς ἀνακριβείας.

ἔτυχε νὰ ἔχουν ἰδίαν ἀντίληψιν περὶ τοῦ περιεχομένου ἐνίων τόμων ἐκ τῆς ὅλης σειρᾶς ¹⁴.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ CARTE ALLACCIANE ¹⁵

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Λέων Ἀλλάτιος ἐσκόπευε νὰ στείλῃ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα του Χίον βιβλία ἐκ τῆς προσωπικῆς του βιβλιοθήκης ¹⁶ καὶ ὅτι πρὸ τοῦ θανάτου του εἶχε διαδοθῇ ἡ φήμη ὅτι θὰ ἐκληροδοτεῖ εἰς τὸ Κολλέγιον τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου, ὅπου καὶ ὁ ἴδιος ἐφοίτησε, τὴν μεγάλην αὐτὴν καὶ πολύτιμον βιβλιοθήκην ¹⁷ (πρᾶγμα, ἄλλωστε, τὸ ὁποῖον, ὥς γνωστὸν, συνέβη) ὥς καὶ τὴν ἄλλην περιουσίαν του, διὰ νὰ φοιτοῦν, ἐκ τῶν ἐσόδων της, παῖδες ἐκ Χίου. Ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Émile Legrand δημοσιευθείσης διαθήκης αὐτοῦ ¹⁸ προκύπτει ὅτι θὰ ἐκληροδοτεῖ εἰς τὴν Βατικανὴν βιβλιοθήκην τὰ χειρόγραφα του περὶ τοῦ

14. Ἀμφίβολος ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Angelo Mai εἶχεν ἐρευνήσει εἰς ὁλόκληρον τὴν συλλογὴν (βλ. Θ. Παπαδοπούλου, «Αἱ Carte Allacciane», ἐνθ' ἄν., σελ. 8 σημ. 4 καὶ σελ. 9 σημ. 1). Καὶ ὁ λόγιος Francesco Cancellieri (περὶ τοῦ ὁποίου βλέπε κατωτέρω) ὑπεστήριξε ὅτι διήλθε «con la più scrupolosa diligenza» ὅλα τὰ χειρόγραφα, κατὰ τὴν ματαιὰν προσπάθειαν νὰ ἀνακαλύψῃ εἰς αὐτὰ τὴν ὑπὸ Agostino Mariotti συγγραφείσαν βιογραφίαν τοῦ Ραφαὴλ Βερνάτσα.

15. Ὁ Giovanni Mercati («Un Euchologio Ciprio che si ricercava», *Traditio* τ. 7, 1949-1951, σελ. 224 σημ. 8) εἶχεν ὑποσχεθῇ ὅτι θὰ γράψῃ περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ἀλλατιανῶν χειρογράφων τῆς Vallicelliana. Καθ' ὅσον γνωρίζω δὲν ἐπραγματοποιήθη ἡ ὑπόσχεσις.

16. Κωνστ. Ι. Ἀμάντου, *Τὰ γράμματα εἰς τὴν Χίον*, ἐνθ' ἄν., σελ. 74.

17. Πρβλ. εἰς cod. Collegii Graeci 1 φ. 207^r ἐπιστολὴν (Messina 11.4.1669) τοῦ ἀποφοιτήσαντος κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1668 *italogreco* D. Ferdinando Rizzo (περὶ αὐτοῦ βλ. Ζαχ. Τσιρπανλῆ, *Τὸ Ἑλλ. Κολλέγιον τῆς Πώμης*, ἐνθ' ἄν., σελ. 614-615), εἰς τὴν ὁποίαν οὗτος ἐρωτᾷ ἂν ὁ πρὸ ὀλίγου ἀποθανὼν Ἀλλάτιος εἶχεν ἀφήσει εἰς τὸ Κολλέγιον τὴν βιβλιοθήκην του, ὥς ἐλέγετο πρὸ τοῦ θανάτου του. Εἰς τὴν συλλογὴν τῶν ἀλλατιανῶν χειρογράφων (χφ. 170 φφ. 1^r-56^r) ὑπάρχει κατάλογος τῶν ἐντύπων αὐτῆς τῆς βιβλιοθήκης, τὸν ὁποῖον συνέταξεν ὁ Ραφαὴλ Βερνάτσας. Ὁ κατάλογος οὗτος δὲν εἶναι εὐχρηστος. Δὲν ἀναφέρεται ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος ἐκδόσεως τῶν καταχωρισθέντων βιβλίων, τὰ ὁποῖα ἐταξινομήθησαν ἀλφαριθμητικῶς ἄλλοτε κατὰ τὸν τίτλον ἄλλοτε κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως (συνηθέστερον κατὰ τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα!).

18. Ém. Legrand, *Bibl. Hell.*, ἐνθ' ἄν., σελ. 447-459. Συνετάγη τὴν 28.2.1668. Ἐκτελεστάι ὠρίσθησαν ὁ ἀββᾶς Agostino Favoriti καὶ ὁ Carlo Moroni, βιβλιοθηκᾶριος τότε εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ καρδινάλιου Francesco Barberini. Πρβλ. G. Mercati, «Un Euchologio», ἐνθ' ἄν. Συμπληρωματικὴ τῆς πρῶτης διαθήκης συνετάγη τὴν 17.1.1669, δύο μόλις ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου του.

Γεωργίου Παχυμέρη καὶ τὰ τῆς Δραματοουργίας¹⁹ του, εἰς δὲ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ καρδινάλιου Francesco Barberini τὰ χειρόγραφα μὲ λόγους τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου καὶ ὅσα ὁ ἴδιος ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του κατεῖχεν ἐξ ἔργων του ἤδη δημοσιευμένων. Εἰς τὴν συμπληρωματικὴν ὅμως διαθήκην του ὥρισε νὰ περιέλθουν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ αὐτοῦ καρδινάλιου (ἡ ὁποία κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος ἠνώθη μετὰ τῆς Βατικανῆς)²⁰ καὶ ὅσα ἄλλα ἀνέκδοτα χειρόγραφα ἰδικά του εὗρισκοντο εἰς χεῖράς του, διὰ νὰ πραγματοποιηθῇ δι' αὐτῶν ἡ ἐκδοσις τῆς συνεχείας τῶν «Συμμίκτων»²¹ του. Συνεπῶς τὰ περισσότερα χειρόγραφα τοῦ Ἀλλατίου ἐδόθησαν μετὰ τὸν θάνατόν του εἰς τὴν βιβλιοθήκην Barberina. Σήμερον σφίζονται εἰς αὐτὴν πολλὰ αὐτόγραφα τοῦ Ἀλλατίου²², ἀλλ' ὅχι ὅσα ὀρίζει ἡ διαθήκη οὔτε σημαντικὰ ὅσον τὰ εἰς Vallicelliana.

Πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς διαθήκης ὑπὸ τοῦ Ém. Legrand, ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα, ἐγράφησαν περὶ τῆς τύχης τῶν χειρογράφων τοῦ Ἀλλατίου πολλὰ ἀντίθετα εἰς τὴν πραγματικότητά²³.

Οἱ Scipione Maffei²⁴, Δ. Ροδοκανάκης²⁵, L. Petit²⁶, J. A. Fabri-

19. *Drammaturgia*... In Roma, per il Mascardi, 1666 (Ém. Legrand, *Bibliographie Hellénique*... XVII siècle, vol. II, Paris 1894, σελ. 187).

20. Βλ. Jeanne Bignami - Odier, «Guide au département des mss. de la Bibliothèque du Vaticane», εἰς *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire*, τ. 51 (1934) σελ. 223 - 225, καὶ Seymour De Ricci, «Liste sommaire des mss. grecs de la Bibliotheca Barberina», *Revue des Bibliothèques* τ. 17 (1907) σελ. 81.

21. Βλ. Carmela Jacono, *Bibliogr. di L. Allacci*, ἐνθ' ἄν., σελ. 27 - 30.

22. Π. χ. εἰς τοὺς κώδικας Barberini Latini 3011, 3013, 3065, 3076, 3088-3092, κ. ἄ.

23. Οὔτε ὁ βιογράφος τοῦ τελευταίου πρὸ τῆς παραδόσεως τῶν ἀλλατιανῶν εἰς τὴν Vallicelliana κατόχου Agostino Mariotti, ὁ Francesco Cancellieri, ἐγνώριζε τὴν ἀλήθειαν. Ἐπανάλαβεν ἀπλῶς (cod. Vat. Lat. 9187 φ. 39^ν) τὰς γνώμας τῶν Scipione Maffei (βλ. κατωτ.) καὶ G. Mobillon.

24. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Giuseppe Bianchini (βλ. *Giornale de' Letterati d'Italia*, vol. XXVI, Venezia 1716, σελ. 122) γράφει: «i mss. dell'Allacci ereditati dal Collegio Greco di Roma».

25. Δ. Ροδοκανάκη, *Ἰουστινιᾶναι Χίος*, Ἐν Σύρῳ 1900, σελ. 432 σημ. 51 (ὅτι εἰς τὸ Κολλέγιον ὑπάρχουν τὰ πλεῖστα τῶν χειρογράφων, ἀπογράφων καὶ ἐντύπων βιβλίων τοῦ Ἀλλατίου). Ὁ ἴδιος ἄλλοτε εἶχε γράψει (βλ. Δ. Ροδοκανάκη, «Λογίων Χίων βιογραφία: Λέων Ἀλλάτιος», *Πανδώρα* τ. 18, 1867, σελ. 420) ὅτι ὁ Ἀλλάτιος εἶχε κληροδοτήσει τὰ χειρόγρατά του εἰς τὸν Ἰάκωβον δὲ Παστρίζιο (προφανῶς ἐννοεῖ τὸν ἐκ Δαλματίας λόγιον Giovanni Pastrizio — περὶ τοῦ ὁποίου βλ. Ζαχ. Τσιρπανλῆ, *Τὸ Ἑλλ. Κολλέγιο*, ἐνθ' ἄν., σελ. 589 - 591 — βοηθὸν τοῦ Ἀλλατίου καὶ διάδοχόν του εἰς τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν πρὸς ἐκτύπωσιν ὑπὸ τῆς Propaganda Fide βιβλίων).

26. Εἰς A. Vacant - E. Mangenot, *Dictionnaire de Théologie Catholique*,

cius²⁷ καὶ Κ. Ἀμαντος²⁸ ἔγραψαν ὅτι ὁ Ἀλλάτιος ἐκληροδότησε τὰ χειρόγραφα του εἰς τὸ Κολλέγιον τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου· ὁ Curzio Mazzi, ὑποδιευθυντῆς (1889) τῆς Vallicelliana, ὅτι αἱ *Carte Allacciane* περιῆλθον, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλλατίου, κληρονομικῶς δικαιώματι, εἰς τὸν L. Holstein (ἀπέθανεν ὁκτὼ ἔτη πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀλλάτιον!) καὶ ἐξ αὐτοῦ εἰς τὸν Ραφαήλ Βερνάτσαν καὶ Agostino Mariotti²⁹· οἱ G. Mobillon³⁰ καὶ Δ. Ροδοκανάκης³¹ ὅτι ὁ Giovanni Pastrizio ἐκληρονόμησε αὐτὰ τὰ χειρόγραφα· οἱ H. Laemmer³² καὶ M. E. Cosenza³³, τέλος, ἔγραψαν ὅτι ὁ Ἀλλάτιος τὰ ἀφῆκεν εἰς τοὺς Ὁρατοριανοὺς μο-

col. 832. Ὁ ἴδιος ὁμως δὲν διευκρινίζει εἰς F. Cabrol - H. Leclercq, *Dict. d'Arch. Chret.*, ἐνθ' ἄν., πῶς τὰ χειρόγραφα ἐκ τοῦ Κολλεγίου κατέληξαν εἰς τὴν Vallicelliana.

27. Johann - Albert Fabricius, *Bibliotheca Graeca* (ἀνατύπ. Darmstadt 1967), vol. XI, σελ. 436. Συμφωνεῖ πρὸς τὸν G. Mobillon (βλ. κατωτ.), ὅτι δηλαδὴ τὰ βιβλία τοῦ Ἀλλατίου ἔλαβεν ὁ G. Pastrizio, καὶ πρὸς τὸν Sc. Maffei, ὅτι δηλαδὴ τὰ χειρόγραφα ἐδόθησαν εἰς τὸ Κολλέγιον.

28. Ἐπαναλαμβάνει (Κ. Ἀμάντου, ἐνθ' ἄν., σελ. 75) τὰ τοῦ L. Petit (βλ. ἀνωτέρω).

29. Βλέπε κατωτέρω, εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθέντα κατάλογον τῶν εἰς τὰ χαρτιά τοῦ Λ. Ἀλλατίου ἐπιστολῶν.

30. Βλ. ἀνωτ. τὴν ὑπὸ Fr. Cancellieri πληροφορίαν.

31. Βλ. ἀνωτ.

32. H. Laemmer, *De Leonis Allatii codicibus*, ἐνθ' ἄν., σελ. 6. Γράφει ὅτι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνός του τὰ χειρόγραφα παρεδόθησαν εἰς τοὺς Patres Philippi-
nos. Παραθέτει, ἐν συνεχείᾳ, ἀπόσπασμα ἐξ ἀνωνύμου δημοσιεύματος (*Origine, progresso e stato della biblioteca Vallicelliana nel 1838*), εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἡ ἀλλόκοτος πληροφορία ὅτι ὁ Ἀλλάτιος τὰ ἐνεπιστεύθη («fidò i suoi libri, e sue carte e le sue fatich-
che») εἰς τὸν P. Βερνάτσαν (ὁ Ἀλλάτιος ἀπέθανε τὸ 1669 καὶ ὁ P. Βερνάτσας ἐγεν-
νήθη τὸ 1710!) «affine che in ultimo venissero in mani della Congregazione dell' Oratorio». Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ H. Laemmer, *Scriptorum Graeciae Orthodoxae*, ἐνθ' ἄν., σελ. 92 σημ. 1.

33. Mario Emilio Cosenza, *Biographical and Bibliographical Dictionary of the Italian Humanists and of the World of Classical Scholarship in Italy (1300-1800)*, vol. 5, Boston 1962, tav. 56, ὅτι ὁ Ἀλλάτιος ἀφῆκε τὰ χφφ. του (= 150 τόμους) καὶ τὰς ἐπιστολάς του (ὑπὲρ τὰς χιλιάς) εἰς τοὺς Ὁρατοριανοὺς. Αὐτόθι, τανν. 57-58, ὅτι τὰ χφφ. (= 230 τόμοι), γνωστὰ σήμερον ὡς *Carte Allacciane*, εὑρίσκονται εἰς τὴν Vallicelliana.

ναχούς του S. Filippo Neri, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀργότερον διεβιβάσθησαν διὰ τῶν P. Βερνάτσα καὶ Ag. Mariotti ³⁴.

Εἰς τὸ παρὸν ἄρθρον δὲν ἐνδιαφέρει τόσο ἡ τύχη τῶν χφφ. τοῦ Ἀλλατίου κατὰ τὰς πρώτας δεκαετίας μετὰ τὸν θάνατόν του. Ἐνδιαφέρει περισσότερο ἡ συγκρότησις τῆς σήμερον καλουμένης συλλογῆς *Carte Allacciane*, διὰ τὴν ὁποίαν ἐμόχθησεν ἕτερος Χῖος, ὁ καθολικὸς ἱερεὺς Ραφαὴλ Βερνάτσας (Χῖος 1710 - Ρώμη 1780) ³⁵, ἀπόφοιτος τοῦ Ἑλλ. Κολλεγίου τῆς Ρώμης, ὑπότροφος μάλιστα εἰς αὐτὸ (ἂν καὶ καθολικὸς) ἐκ τοῦ κληροδοτήματος Λέοντος Ἀλλατίου. Οὗτος ἀπὸ τοῦ ἔτους 1742 μέχρι τοῦ θανάτου του ὑπηρέτησεν ὡς «scriptor graecus» εἰς τὴν Βατικανὴν βιβλιοθήκην.

Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς διὰ ποῖον σκοπὸν καὶ ἀπὸ πότε ὁ P. Βερνάτσας ἤρχισε νὰ συλλέγῃ ὕλικὸν ἀναφερόμενον εἰς τὸν σοφὸν συμπατριώτην του ³⁶. Ἐκ τῶν καταλοίπων του πάντως, τῶν εὑρισκομένων εἰς τὴν αὐτὴν συλλογὴν, προκύπτει ὅτι οὗτος ἀπὸ πολὺ ἐνωρὶς ἐνδιαφέρθη διὰ τὴν ἀνακάλυψιν καὶ συγκέντρωσιν ἱστορικοῦ ὕλικου ἔχοντος σχέσιν τόσο μὲ τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα του ὅσον καὶ μὲ τὴν δρᾶσιν συμπατριωτῶν τῶν ἡ ἄλλων ³⁷, οἱ ὁποῖοι ἐσπουδάσαν εἰς

34. Κληρονόμοι τῶν χφφ. θεωροῦνται οἱ P. Βερνάτσας καὶ Ag. Mariotti καὶ ὑπὸ Carmela Jacomo, ἔνθ' ἂν., σελ. 10, χωρὶς νὰ ἐξηγῆται πῶς ἐκ τοῦ Ἀλλατίου ἐκληροδοτήθησαν εἰς αὐτοὺς τοὺς δύο, τοὺς τόσο ἀπέχοντας χρονικῶς ἐκεῖνου.

35. Σύντομα βιογραφικὰ περὶ αὐτοῦ βλ. Θ. Ι. Παπαδοπούλου, «Αἰγαιοπελαγῖται μαθηταὶ τοῦ ἐν Ρώμῃ Φροντιστηρίου τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου» *Ἑπετηρὶς Ἑταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν* τ. 8 (1970) σελ. 496. Βιβλιογραφίαν περὶ τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ τὰ μέχρι σήμερον ἐκ τῶν τοῦ Βερνάτσα δημοσιευθέντα βλ. Ἀγνώστου Χίου Ποιητῆ, «Δαβὶδ». *Ἀνέκδοτο διαλογικὸ στιχοῦργημα* (Ἀνεύρεση - Κριτικὴ ἔκδοσις Θ. Ι. Παπαδοπούλου), Ἀθήνα 1979, σελ. 11 σημ. 1, 12 σημ. 4, 19 σημ. 14, 25 σημ. 32. Εἰς τὰ τελευταῖα νὰ προστεθῇ Θωμᾶ Ι. Παπαδοπούλου, «Ραφαὴλ Βερνάτσα Στιχοῦργημα γιὰ τὴν μετάνοια τοῦ ἁμαρτωλοῦ» *Χιακὰ Χρονικά* τ. 11 (1979) σελ. 29 - 43.

36. Ἴσως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1735, ὅτε λαϊκὸς ἀκόμη ἐφοῖτα εἰς τὸ Κολλέγιον. Πρβλ. χφ. 83 φ. 161^r, ὅπου ἀντίγραφον (φέρων χρονολογίαν 27.8.1735) ποιήματος διὰ τὸν Δ. Ἀλλατίον, καὶ σημείωσις τοῦ ἀντιγράφαντος: «La supplico di mandar quella lista dei suoi [= Allatii] manoscritti al Signor Raffaele» [= Vernazza].

37. Χαρακτηριστικὴ ἡ περίπτωσις τῆς ἐπὶ ἔτη προσπαθείας του νὰ συγκεντρώσῃ ὕλικὸν διὰ τὸν Κρήτα τὴν καταγωγὴν, ἀπόφοιτον τοῦ Κολλεγίου Ρώμης, Νικόλαον Παπαδοπούλον Κομνηνὸν (βλ. Ζαχ. Τσιρπανλῆ, *Τὸ Ἑλλ. Κολλέγιο*, ἔνθ' ἂν., σελ. 630 - 633). Εἰς αὐτὸ ἰδιαιτέρως τὸν ἐβοήθησε ὁ Χῖος τὴν καταγωγὴν φίλος του, ἐπίσκοπος εἰς Cattaro τῆς Δαλματίας, Ἰωάννης Ἀντώνιος Καστέλλης (τρεῖς ἐπιστολὰς τούτου πρὸς Βερνάτσαν — Ancona, Venezia, Zara : 1744 - 1762 — περὶ τοῦ θέματος βλ. εἰς χφ. 156 φφ. 128^r - 135^r).

Ρώμην. Ἦδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1737 (τὸ 1736 ἀπεφοίτησεν ἐκ τοῦ Κολλεγίου) ἔγραψεν εἰς τὸν ἐν Χίῳ φίλον Ἰωάννην Ἀντώνιον Βουρικλᾶν³⁸, ὑπενθυμίζων παλαιότεραν παράκλησίν του νὰ ἐρευνήσῃ εἰς Χίον, διὰ νὰ εὕρῃ ἀνέκδοτα ἔργα τοῦ Πανταλέοντος Λιγαρείδου³⁹.

Ἐκ τοῦ κύκλου τῶν διαφερόντων του δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀπουσιάσῃ ὁ Ἀλλάτιος. Κατὰ τὰς σπουδὰς του εἶχε καὶ ὁ ἴδιος εὐεργετηθῇ ὡς ὑπότροφος ἐκ τοῦ κληροδοτήματος ἐκείνου. Μετὰ ταῦτα, ὡς ὑπάλληλος εἰς τὴν Βατικανὴν βιβλιοθήκην (εἰς τὴν ὁποίαν ὑπηρέτησεν ἐπὶ μακρὸν καὶ ὁ Ἀλλάτιος, χρηματίσας μάλιστα, κατὰ τὰ ὀκτὼ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του, καὶ γενικὸς διευθυντὴς αὐτῆς, «*primo custode*») ἀντελήφθη τὴν σημασίαν τῆς ἀπὸ ἐκεῖ διαβάσεως τοῦ πρὸ αἰῶνος σχεδὸν ἀποθανόντος μεγάλου συμπατριώτου του, τοῦ ὁποῖου ὁ βίος καὶ τὸ ἔργον δὲν εἶχον μελετηθῇ ὅσον ἔπρεπε. Ὁρῶντις λοιπὸν μετὰ τοσούτου πάθους ἐνεργῶν μέχρι τὸ τέλος τοῦ βίου του, διὰ νὰ συλλέξῃ ὑλικὸν περὶ αὐτοῦ, ὥστε, ὡς χαρακτηριστικῶς γράφει ὁ Francesco Cancellieri, ἐσκέπτετο, ὠμίλει καὶ ἔγραφε μόνον διὰ τὸν λατρευτὸν τοῦ Ἀλλάτιου⁴⁰. Δὲν ἐφείδετο κόπων διὰ νὰ μεταβῇ ὅπουδήποτε ἡδύνατο, προκειμένου νὰ ἐπιβεβαιώσῃ πληροφορίας ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχον γραπτὰ τοῦ Ἀλλάτιου. Ἐγραφε πρὸς διαφόρους φίλους του νὰ τὸν βοηθήσουν εἰς τὴν ἐρευναν καὶ τοὺς παρεκάλει νὰ τοῦ ἀντιγράψουν ὅ,τιδήποτε εὕρι-

38. Περὶ αὐτοῦ, χρηματίσαντος καθολικοῦ ἐπισκόπου Χίου (1773 - 1783), βλ. Γ. Ζολώτα, *Ἱστορία τῆς Χίου*, τ. Γ², ἐνθ' ἀν., σελ. 81 καὶ 375.

39. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Βουρικλᾶ (Scio 2.1.1738) εἰς χφ. 157 φφ. 351^r - 352^r. Ὁ Βερνάτσας μέχρι τὸ τέλος τοῦ βίου του ἐνδιέφερετο διὰ τὰ ἔργα τοῦ Λιγαρείδου, διὰ τὰ ὁποῖα τὸ 1779 ἔγραφε (βλ. χφ. 157 φ. 60^r) εἰς Χίον καὶ παρεκάλεσε νὰ ἐρευνήσῃ ὁ φίλος του ἱατρὸς Πέτρος Σκυλίτσης (διὰ τὸν Π. Σκυλίτσην βλ. Θ. Παπαδόπουλου, «Αἰγαιοπελαγίται», ἐνθ' ἀν., σελ. 551 - 552, διὰ δὲ τὸν Π. Λιγαρείδην εἰς Ζαχ. Τσιρπανλῆ, ἐνθ' ἀν., σελ. 472 - 478).

Ἄς σημειωθῇ ὅτι ὁ Βουρικλᾶς ἔγραψε τὸ ἐπόμενο ἐτος (βλ. χφ. 157 φφ. 359^r - 360^r) εἰς τὸν Βερνάτσαν ἐρωτῶν ἂν ἤθελε νὰ τοῦ στείλῃ, διὰ νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν ἐκδοσιν, ἔργα ἰδικά του, γραμμένα ὁμως μὲ λατινικοὺς χαρακτήρας (φραγκοχιώτικα). Τὸ σημειῶν αὐτὸ ὑπενθυμίζων ὅτι παραμένει εἰσέτι ἄγνωστος ὁ ποιητὴς τοῦ «Δαβίδ» (βλ. Ἀγνώστου Χίου Ποιητῆ, «*Δαβίδ*», ἐνθ' ἀν., σελ. 19 - 28). Δὲν τολμῶ βεβαίως νὰ συσχετίσω τὸν Βουρικλᾶν τοῦτον μὲ τὸν ποιητὴν τοῦ «Δαβίδ» (πάντως καὶ ἡ ὑποτιθεμένη ἐποχὴ συγγραφῆς τοῦ ἔργου συμπίπτει βλ. αὐτόθι, σελ. 28), ἀλλ' ὑποδεικνύω εἰς τὴν ἐρευναν νὰ στραφῇ καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, πρὸς τὴν ὁποίαν δὲν ἡδυνήθη ὁ ἴδιος νὰ στραφῶ, ἐφ' ὅσον δὲν ἐγνώριζον βέβαια ἔργα τοῦ ὁπωσδήποτε λογίου Χίου τούτου, ἐκδεδομένα ἢ ἀνέκδοτα.

40. Cod. Vat. Lat. 9187 φ. 38^r.

σκον σχετικὸν μὲ τὸν Ἀλλατίον ⁴¹. Ἐχομεν, ἐπίσης, πληροφορίας ὅτι, ἂν ὑπῆρχεν ἀνάγκη, ἐξώδευε χρήματα διὰ τὴν ἀντιγραφὴν ⁴². Κατὰ συνέπειαν θὰ ἦτο προθυμότερος νὰ δαπανήσῃ διὰ τὴν ἀπόκτησιν αὐτογράφων τοῦ Ἀλλατίου. Ἐξ αὐτοῦ ἐξηγεῖται ἡ ἰσόβιος προσπάθειά του νὰ αὐξήσῃ μὲ κάθε μέσον τὰ ἔσοδά

41. Ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας καὶ τῶν σφζομένων καταλοίπων του προκύπτει ὅτι μεταξὺ ἄλλων τὸν ἐβοήθουν ἀντιγράφοντες ἢ παραβάλλοντες τὰ ἀντίγραφα μὲ τὰ πρωτότυπα οἱ ἐξῆς φίλοι του: Ὁ ἐν Ρώμῃ ζῶν καὶ ἐπὶ εἰκοσαετίαν φίλος του, Χῖος τὴν καταγωγὴν, Δομήνικος Μπαλσαρίνης (ὁκτὼ ἐπιστολαί του πρὸς τὸν ἀπουσιάζοντα εἰς Osimo Βερνάτσαν εἰς χφ. 156 φφ. 41^r - 58^r)· ὁ ἀσπασθεὶς τὸν καθολικισμόν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἔλκων τὴν καταγωγὴν καὶ εἰς Ρώμην ζῶν ἱερεὺς (ἀνεψιὸς τοῦ ὀρθοδόξου μητροπολίτου Βελιγραδίου) Ἱερόθεος Βίτζιος (τρεῖς ἐπιστολαὶ τούτου — εἰς τὰς δύο λανθασμένη ἢ ἔνδειξις τοῦ ταξινομήσαντος τὰς ἐπιστολάς —, εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν, πρὸς τὸν εἰς Osimo Βερνάτσαν εἰς χφ. 156 φφ. 95^r - 96^r, 157 φ. 395, καὶ 165 φ. 433^r)· ὁ ἐπίσης ἀσπασθεὶς τὸν καθολικισμόν καὶ εἰς Ρώμην τὸ 1750 ἐλθὼν ἐκ Θεσσαλονίκης (ἀνεψιὸς τοῦ ὀρθοδόξου ἐπισκόπου Ἡρακλείας) ἀρχιδιάκονος Ἑμμανουὴλ Γεννάδιος (τρεῖς ἐπιστολαὶ του εἰς ἑλληνικὴν, ἐκ Mezzojuso τῆς Σικελίας, πρὸς τὸν Βερνάτσαν εἰς χφ. 156 φφ. 303 - 308).

42. Ὁ Χῖος Νικόλαος Τιμόνης ἠρεῦνα εἰς Napoli (ὁ Βερνάτσας, τὸ 1772, τοῦ ἔστειλε 44 «carlini», διὰ τὰς δαπάνας ἀντιγραφῆς ἐπιστολῶν τοῦ Ἀλλατίου· βλ. χφ. 172 φφ. 249^r, 250^r), ὁ Paolo Smitmer εἰς Βιέννην (χφ. 157 φφ. 194^r - 195^r), ὁ Angelo Fumagalli εἰς Milano, Venezia καὶ Bologna (χφ. 156 φφ. 181^r - 184^r, 186), ὁ βιβλιοθηκᾶριος Giuseppe di San Verano εἰς ἰδιωτικὰς βιβλιοθήκας τῆς Γαλλίας (χφ. 156 φ. 33). Εἰς τὰ κατάλοιπά του συναντῶμεν καὶ πολλὰ ἄλλων φίλων του ὀνόματα, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀλληλογράφει καὶ ἐξήτει νὰ ἐρευνοῦν διὰ λογαριασμόν του δι' ἀλλατιανὰ (ἢ ἄλλα) χειρόγραφα, ὅπως τῶν: Pompeo Compagnoni (ἐπισκόπου εἰς Osimo), Fiorenzi Martorelli καὶ Stefano Bellini (Osimo), Ἰωάννου Δοξαρά (Firenze), Ρόζας Φαγγένη (ἀπογόνου τοῦ Πέτρου Φαγκόνη — βλ. Γ. Ζολώτα, ἐνθ' ἀν., τ. Γ², σελ. 391 —, ἐξαδέλφου τοῦ Α. Ἀλλατίου) εἰς Livorno, Pietro Fortini (Cingoli), Martino Gerbert (Vindobona = Βιέννη), Gianfrancesco Lancelotti (Macerata), Susanna Le Maistre (ἄλλοτε μαθητριάς του, ἡ ὁποία τὸ 1743 τοῦ ἔστειλε ἐκ Gubbio ἀντίγραφα ἀλλατιανῶν), G. Steigenberger (Polleringa?), Giovanni Venier (Venezia), καὶ ἄλλων.

Ἄς σημειωθῇ ὅτι ἐκ τῆς μανίας του ταύτης ἐνίοτε ἔπιπτε θῦμα ἀπατεῶνων. Εἰς Ἕλληνα ἐκ Βιέννης, ὁ Μιχαὴλ Δούκας, ἐγνωρίσθη μετ' αὐτοῦ, ὅταν διήλθεν ἐκ Ρώμης, καὶ τοῦ συνεστήθη ὥς κόμης Μιχαὴλ Πάικος. Τοῦ εἶπεν ὅτι εἰς τὴν οἰκίαν του εἶχε πλουσίαν βιβλιοθήκην καὶ 2.000 χειρόγραφα, τοῦ ἀπέσπασε δὲ χρήματα καὶ τοῦ ὑπεσχέθη νὰ τοῦ στείλῃ χειρόγραφα. Ὅταν μετὰ ταῦτα ὁ Βερνάτσας ἔγραψε πρὸς τὸν εἰς Βιέννην φίλον του Paolo Smitmer νὰ ἐξετάσῃ περὶ τοῦ σιγοῦντος Παῖκου, ἐπληροφορήθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ κοινοῦ ἀπατεῶνος καὶ ὅτι τὸ περὶ χειρογράφων θρυλούμενον ἦτο ἐν ἀπὸ τὰ συνήθη ψεύδη του (βλ. χφ. 157 φφ. 82^r - 83^r).

του ⁴³, ή φιλοχρηματία, διὰ τὴν ὁποίαν κατηγορεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν Χίῳ συγγενῶν του, ἡ μὲ αὐτοὺς διένεξις διὰ τὴν διεκδίκησιν μεριδίου ἐκ τῶν ἐσόδων τῆς εἰς τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα πατρικῆς του περιουσίας, ἡ ὑπὸ αὐτοῦ μόνου ἰδιοποιήσις τῆς περιουσίας ἄλλων ἐν Ρώμῃ ἀποθανόντων συγγενῶν του ⁴⁴.

Νομίζω ὅμως ὅτι ὁ Βερνάτσας εἶχε εὐχέρεϊαν νὰ ἀποκτήσῃ ἀλλατιανὰ χειρόγραφα ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὰς βιβλιοθήκας ὅπου ἐφυλάσσοντο. Οἱ σύγχρονοὶ του ἐγνώριζον τὴν μετὰ πάθους ἀσχολίαν του μὲ τὸν Ἀλλάτιον καὶ τὸ ἔργον του. Ὑποθέτω ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν δὲν τοῦ ἀπηγόρευον νὰ τὰ ἀφαιρῇ καὶ ἀπὸ ἐπισήμους βιβλιοθήκας, ὡς ἐκείνην τῆς Propaganda Fide (εἰς τὸ Κολλέγιον τῆς ὁποίας ἐδίδασκεν ἑλληνικὰ ἐπὶ πολλὰ ἔτη), ἢ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου, τῶν Barberini, καὶ τὴν Βατικανήν. Δὲν τὸν ἔβλεπον οἱ ὑπάλληλοι τῶν βιβλιοθηκῶν τούτων (μὲ τοὺς περισσοτέρους τῶν ὁποίων, ἄλλωστε, συνεδέετο διὰ φιλίας), ὡς κλέπτῃν, ἀλλ' ὡς τὸν ἐπιστήμονα, ὁ ὁποῖος εἶχε σκοπὸν τῆς ζωῆς του ὁρίσει νὰ φέρῃ εἰς πέρας ἔργον τὸ ὁποῖον ὅλοι ἀνέμενον, νὰ ὑπομνηματίσῃ δηλαδὴ καὶ νὰ δημοσιεύσῃ τὸ ἀπέραντον ἔργον τοῦ πολυγραφεύτου Ἑλληνοῦ τοῦ 17ου αἰῶνος. Οὕτε νομίζω ὅτι διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐθεωροῦντο διὰ τὰς βιβλιοθήκας αὐτὰς σπουδαῖα ἀποκτήματα τὰ χειρόγραφα τὰ ἀλλατιανὰ ⁴⁵. Ἀλλως δὲν δύναμαι νὰ ἐξηγήσω τὴν ὑπαρξίν τόσοι μεγάλου ἀριθμοῦ ἀλλατιανῶν αὐτογράφων εἰς τὴν συλλογὴν, ὅσον καὶ ἂν ἦτο ἡ δι' αὐτὰ μανία τοῦ συλλέκτου μακρόχρονος, ἐπίμονος καὶ δαπανηρά.

43. Ἐτόκιζε μὲ ὑψηλὸν τόκον τὰ χρήματά του (ὡς συχνὰ τὸν κατηγορεῖ δι' αὐτὸ εἰς τὰς ἐπιστολάς του ὁ ἀδελφός του Νικόλαος), ἀντέγραφεν ἐπὶ χρήμασιν ἐκ κωδίκων διὰ λογαριασμὸν τρίτων, διεξεδίκει ἐκ τοῦ κληροδοτήματος τοῦ πρὸ αἰῶνος περίπου ἀποθανόντος πλουσίου Χίου Σιλβέστρου Μισμιλάγῃ (περὶ αὐτοῦ βλ. Γ'. Ζολώτα, ἐνθ' ἀν., τ. Γ', σελ. 408-409), ἠγωνίζετο νὰ ἀποδείξῃ καταγωγὴν του ἐκ τοῦ εἰς Γενοῦν ἄπαιδος ἀποθανόντος τὸ 1526 Ettore Vernazza (κατ' οὐσίαν οὐδεμία σχέσις καταγωγῆς ὑπῆρχε), διὰ νὰ διεκδικήσῃ κληρονομίαν καὶ ἐξ αὐτοῦ, παρέδιδεν, ὡς μαρτυροῦν τὰ κατὰλοιπά του, ἰδιαίτερα μαθήματα, ἀλλ' ἐλάμβανε καὶ μισθὸν ὡς διδάσκαλος εἰς τὸ Κολλέγιον τῆς Propaganda Fide καὶ εἰς τὸ ἐν Osimo Κολλέγιον «Campana» ἀμοιβήν, τέλος, ἐλάμβανε καὶ διὰ τέλεσιν ἱεροπραξιῶν εἰς ναοὺς τῆς Ρώμης.

44. Εἰς Ρώμην ἔζων δύο ἀδελφαὶ τῆς μητρός του (Μαργαρίτας, τὸ γένος Νικολάου Ἰουστινιανῆς) καὶ τρεῖς θειοὶ αὐτῆς. Ἡ μία τούτων, ἡ Μόνικα, ὅταν ἀπέθανεν, ἀφῆκε 60 σκουδα διὰ τὴν εἰς Χίον ἀδελφὴν της. Ὁ Ραφαὴλ κατάρθωσε καὶ τὰ ἔλαβεν ἐξ ὀνόματος τῆς μητρός του, πρῶγμα διὰ τὸ ὁποῖον ἐπανειλημμένως τοῦ παρεπονέθη ὁ εἰς Χίον ἀδελφός του Νικόλαος (βλ. χφ. 175 φφ. 357r, 358).

45. Πολλὰ τούτων δὲν εἶχον ἀρίθμῃσιν φύλλων εἰς τὴν Barberina, ὅταν τὰ εἶδον τὸ ἔτος 1963.

Τί ἐσκόπευε περὶ τοῦ Ἀλλατίου νὰ κάνῃ ὁ Βερνάτσας ; Ἀκριβῶς οὔτε καὶ ὁ ἴδιος ἴσως τὸ ἐγνώριζεν. Εἰς ἀναφορὰς καὶ ἐπιστολάς του ἄλλοτε ὠμίλει περὶ ἐκδόσεως συμπληρωματικῆς εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ἀλλατίου «*Graecia Orthodoxa*»⁴⁶, ἄλλοτε διὰ σύνθεσιν καὶ δημοσίευσιν μονογραφίας περὶ τοῦ Ἀλλατίου καὶ τοῦ ἔργου του⁴⁷, ἄλλοτε, τέλος, διὰ μεγαλεπήβολον σχέδιον ἐπανεκδόσεως τῶν ἀπάντων τοῦ Χίου λογίου, ἐκδεδομένων καὶ ἀνεκδότων ἔργων αὐτοῦ⁴⁸ (δεδομένου,

46. Αὐτὸ ἔγραψε τὸ 1756 εἰς ὑπόμνημά του πρὸς τὸν καρδινάλιον *Passionei* (cod. Arch. Bibl. Vaticanae 2 φ. 195). Ὁ *Franc. Cancellieri* (cod. Vat. Lat. 9187 φ. 34r) λέγει ὅτι, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βερνάτσα, τὸ μόνον ἔργον τὸ ὁποῖον ἦτο σχεδὸν ἔτοιμον διὰ νὰ δημοσιευθῇ ὑπὸ τοῦ κληρονόμου του *Ag. Mariotti* ἦτο ἀκριβῶς τὸ συμπλήρωμα εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Ἀλλατίου. Δι' αὐτὸν μάλιστα τὸν σκοπὸν εἶχον (κατὰ παράκλησιν τοῦ *Mariotti*) ἐπιθεωρήσει τὰ χειρόγραφα τῆς προεργασίας τοῦ Βερνάτσα, διὰ τὸν τρίτον τόμον τοῦ «*Graecia Orthodoxa*», καὶ εἶχον ἐπιφέρει ὠρισμένας διορθώσεις (βλ. χφ. 39 τετρ. 8) οἱ εἰς Ρώμην τότε ζῶντες Χίοι Φραγκίσκος Ξαβέριος Μαρία Τιμόνης (ἐξάδελφος ἐκ μητρὸς τοῦ *P. Βερνάτσα* ; βλ. Θ. Παπαδοπούλου, «*Αἰγαιοπελαγίται*», ἐνθ' ἀν., σελ. 577 σημ. 4) καὶ Θωμᾶς Μαρία Μαμάκης (βλ. Κ. Ἀμάντου, *Τὰ γράμματα εἰς τὴν Χίον*, ἐνθ' ἀν., σελ. 125).

47. Περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὄφειλε νὰ συνταχθῇ ἡ βιογραφία τοῦ Ἀλλατίου, μὲ βάσιν πληροφορίας προερχομένας ἐκ τοῦ ἔργου του, ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας του, ἐκ μαρτυριῶν συγχρόνων του λογίων, γράφει ὁ Βερνάτσας εἰς χφ. 84 φ. 205 καὶ χφ. 85 φ. 74r. Καὶ ὁ *Giuseppe di San Verano* (χφ. 157 φφ. 34r - 35r) πληροφορεῖ ὅτι ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1758 κυρία ἀπασχόλησις τοῦ Βερνάτσα ἦτο ἡ συγγραφή τῆς βιογραφίας τοῦ Ἀλλατίου.

48. Εἰς αὐτὸν ὡπωσδήποτε τὸν σκοπὸν ἀπέβλεπεν, ὅταν ἀντέγραφε πολλὰς ἐκδεδομένας ἤδη μελέτας τοῦ Ἀλλατίου. Εἰς αὐτὰ τὰ ἀντίγραφα του ἐσημείωνεν οὐσιώδη σφάλματα ὀφειλόμενα εἰς τὴν ἐπιπολαιότητα τῶν τυπογράφων, εὐρετήρια ὀνομαστικὰ καὶ καθ' ὕλην, ἐπεξηγηματικὰ σχόλια πρὸς σαφεστέραν κατανόησιν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀλλατίου λεγομένων, καὶ ἄλλα. Διὰ τὴν προετοιμασίαν ὑπὸ Βερνάτσα ἐκδόσεως τῶν ἀπάντων τοῦ Ἀλλατίου μᾶς πληροφοροῦν φίλοι καὶ σύγχρονοί του. Ὁ Αὐστριακὸς φίλος του, μοναχὸς τοῦ τάγματος τῆς Μάλτας, *Paolo Francesco Smitmer* τὸν ἠρώτα (χφ. 157 φ. 151) τὸ 1766 ἂν ἤθελε, μὲ τὴν ὑποστήριξιν συγγενοῦς του ἱατροῦ εἰς τὰ ἀνάκτορα τῆς Βιέννης, νὰ ἐκδώσῃ μεμονωμένον ἔργον τοῦ Ἀλλατίου, ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἀπάντων τὴν ὁποίαν προητοίμαζε. Καὶ ὁ *Franc. Cancellieri*, ἐνθ' ἀν., τὸ αὐτὸ βεβαιοῖ. Ὁ *Carlo Fea* ἐξ ἄλλου (εἰς *Miscellanea Filologica Critica e Antiquaria*, Roma 1790, σελ. 16) μεταξὺ ἄλλων σημειώνει ὅτι ὁ Βερνάτσας «*preparò una nuova edizione di tutte le opere editte e inedite dell'Allacci*» (ἀντίγραφον τοῦ δημοσιεύματος, ὑπὸ χειρὸς *Ag. Mariotti*, εἰς χφ. 158 φφ. 235 - 236). Τὸ αὐτὸ ὑπεστήριξε καὶ ὁ *Ag. Mariotti* τὸν Ἰούνιον τοῦ 1783 εἰς *Antologia Romana* (βλ. κατωτ.), ὁ ἀρμοδιώτερος ὅλων νὰ γνω-

μάλιστα, ὅτι καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἐσπάνιζον τὰ βιβλία τοῦ Ἀλλατίου⁴⁹).

Ἀλλ' αἱ δεκαετίαι τοῦ βίου του παρῆλθον (ὁ ἴδιος ἠῦχετο, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῶν ἐρευνῶν του, νὰ ζήσει μίαν μόνον δεκαετίαν εἰσέτι, διὰ νὰ φέρῃ εἰς

ρίξη τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου προθέσεις τοῦ Βερνάτσα. Ἐκ τῶν νεωτέρων, ὁ É. m. Legrand, *Bibl. Hell. XVII s.*, v. III, σελ. 435 (λαβὼν ἐκ C. Mazzi· βλ. κατωτ.) γράφει ὅτι ὁ Βερνάτσα ἠτοίμαζε νὰ ἐκδώσῃ τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Ἀλλατίου, ἀλλ' ὁ θάνατος τὸν ἠμπόδισε νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σχέδιόν του. Ἀλλοῦ ὅμως, ὁ αὐτὸς É. m. Legrand (ἐνθ' ἄν., σελ. 281 σημ. 6) ὅτι ὁ Βερνάτσας ἠτοίμαζε νὰ ἐκδώσῃ καὶ τὰ ἀνέκδοτα ἔργα τοῦ Ἀλλατίου.

Ἄς σημειωθῇ ὅτι, ὡς πληροφορεῖ καὶ ὁ Ag. Mariotti εἰς *Antologia Romana*, καὶ ἄλλοι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Βερνάτσα λέγεται ὅτι εἶχον προγραμματίσει νὰ ἐκδώσουν τὰ ἅπαντα τοῦ Ἀλλατίου. Ἡ «Società di Bologna», δι' ὑπομνήματος πρὸς τὸν καρδινάλιον Sciarra Colonna, ἐξήτει ἄδειαν ἀντιγραφῆς ἔργων τοῦ Ἀλλατίου ἐκ κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τῶν Barberini καὶ οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν, διότι ἡ «Società» διέθετε μόνον 2.000 σκούδα, ἐνῶ προεβλέπετο ὅτι ἡ ἐκδοσις τῶν ἀπάντων τούτου θὰ ἀπῆτει δαπάνην 13.000 σκούδων. (Τὸ ὑπόμνημα ἀντέγραψεν ὁ Βερνάτσας εἰς χφ. 84 φ. 203.) Ὁ Francesco Argelati, ἐπίσης, εἶχε διὰ τοῦ τύπου ἀναγγεῖλει τὸ 1744 εἰς Bologna ὅτι προσεχῶς θὰ ἐδημοσίευσεν βιογραφίαν καὶ ἔργα τοῦ Ἀλλατίου (ἡ ἀνακοίνωσις εἰς ἀντίγραφον διὰ χειρὸς Βερνάτσα εἰς χφ. 159 φφ. 169-176). Τὸ 1756 ὁ Βερνάτσας ἐ πληροφορήθη ἀπὸ τὸν φίλον του Angelo Fumagalli ὅτι εἰς τὰ κατὰλοιπα τοῦ ἀποθανόντος Argelati οὐδὲν εὗρέθη περὶ τοῦ Ἀλλατίου (βλ. χφ. 156 φ. 289).

49. Ὁ P. Smitmer (χφ. 157 φφ. 170^r - 171^r) τὸν ἡρώτα χαρακτηριστικῶς ἂν ὁ Ἀλλάτιος εἶχε τυπώσει εἰς περισσότερα τῶν δέκα ἀντιτύπων τὰ ἔργα του. Εἶναι ἐπίσης ἐνδεικτικὸν ὅτι ὁ Βερνάτσας ἀκόμη καὶ περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου του δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ προμηθευθῇ πολὺ γνωστὰ βιβλία τοῦ Ἀλλατίου. Οὕτω τὸ 1778 δὲν εἶχε (·) τοὺς δύο τόμους τοῦ «Graecia Orthodoxa» καὶ τοὺς ἐξήτει ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Propaganda Fide, ὡς ἀμοιβὴν διὰ τὴν ἐπιμέλειάν του εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ τυπογραφείου ἐκδοθὲν ἔργον «Selecta Graeca» (βλ. χφ. 157 φ. 423^r). Εἶναι ἀκόμη χαρακτηριστικὸν ὅτι καὶ ὅταν ἔζη ὁ Ἀλλάτιος ἐσπάνιζον τὰ βιβλία του, εἶχε δὲ γίνῃ σκέψις διὰ τὴν ἀνατύπωσίν των. Εἰς χφ. 160 φφ. 67^r - 68^r (ἀντίγραφον P. Βερνάτσα) ὑπάρχει ἐπιστολὴ τοῦ abbatte Girolamo di Monte Reale (Bruxelles 30.6.1663) πρὸς καρδ. Giacomo Corradi: Ἀναφέρεται εἰς ἐνεργείας του (κατόπιν ἐντολῶν τοῦ παραλήπτου) δι' ἐπανεκδόσιν ἔργων τοῦ Ἀλλατίου. Ἐτέρα ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ (Bruxelles 18.8.1663) πρὸς τὸν αὐτόν, διὰ τὸ ἴδιον θέμα, καὶ εἰς cod. Barb. Lat 3092 φ. 163. Ὁ Βερνάτσας, ἐξ ἄλλου, εἰς χφ. 159 φ. 289 ἀντιγράφει, ἐκ cod. Ottob. Lat., ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοῦ καρδινάλιου (Roma 12.1.1665) πρὸς ἄγνωστον παραλήπτην, εἰς τὴν ὁποίαν παρακαλεῖ νὰ εὗρεθῇ ἐκδότης, διαθέτων κεφάλαια, διὰ τὴν ἀνατύπωσιν ὅλων τῶν ἔργων τοῦ Ἀλλατίου, τὰ ὁποῖα εἶχον ἤδη καταστῇ σπάνια, ὁ δὲ Ἀλλάτιος δὲν διέθετε χρήματα διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἀπαιτουμένων δαπανῶν.

πέρας ἐν ἔργον του σημαντικὸν ⁵⁰⁾ καὶ ὁ Βερνάτσας οὐδὲν κατώρθωσε ἐξ ὧσων περὶ τοῦ Ἀλλατίου ἐσχεδίαζε. Πολλὰ τὰ ἐμποδίσαντα: Ἡ ἀκαταστασία τῶν ἐνεργειῶν του καὶ ἡ ἔλλειψις μεθόδου ⁵¹⁾, διὰ τὴν ὁποίαν κατηγορεῖτο καὶ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του ⁵²⁾, ἡ πολυμέρεια τῶν ἄλλων ἐρευνῶν του ⁵³⁾, ἀλλὰ πρὸ πάντων τὸ τεράστιον ἀναληφθὲν ἔργον, διὰ τὸ ὁποῖον εἶναι ἀληθὲς ὅτι δὲν διέθετε τὰς ἀπαιτουμένας συνθετικὰς ἐπιστημονικὰς ἱκανότητας. Οὔτε δυνάμεθα νὰ ἐξακριβώσωμεν ἐκ τῶν καταλοίπων τῆς συλλογῆς του αὐτῆς, ὡς ἔχει σήμερον, τὸ σημεῖον προεργασίας εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε φθάσει. Καὶ τοῦτο διότι, ὡς θὰ εἵπωμεν κατωτέρω, ἀγνοοῦμεν τί ἐξ ὧν τῶν κληροδοτηθέντων παρέδωκεν εἰς τὴν

50. Αὐτὸ προκύπτει ἐξ ἐπιστολῶν τοῦ Ν. Βερνάτσα, τοῦ ἔτους 1764 (βλ. χφ. 157 φφ. 274, 310^r - 311^r). Ὁ ἐπιστέλλων δὲν εἶχεν ἐννοήσει τὴν ἀόριστον εὐχὴν τοῦ εἰς Ρώμην ἀδελφοῦ του. Ἐνόμισεν ὅτι ἐπεθύμει νὰ ἀποκτήσῃ μεγάλην προσωπικὴν β.βλιοθήκην διὰ νὰ τὴν στειλῇ εἰς Χίον. Τοῦ συνέστησε, ἀντ' αὐτοῦ, νὰ μιμηθῇ τὸν Ἀλλάτιον, νὰ κληροδοτήσῃ δηλαδὴ χρήματα διὰ νὰ σπουδάζουν εἰς Ρώμην Χῖοι παῖδες, ἀλλὰ δόγματος καθολικοῦ (οἱ τοῦ Ἀλλατίου ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁρθόδοξοι).

51. Ἄλλως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῇ τὸ φαινόμενον τῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Βερνάτσα διπλῆς καὶ οὐχὶ σπανίως τριπλῆς ἀντιγραφῆς τοῦ ἰδίου «ἀλλατιανοῦ» κειμένου.

52. Ὀλίγους μῆνας πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βερνάτσα ὁ Giuseppe Garampi ἔγραφε πρὸς τὸν εἰς Βιέννην εὐρισκόμενον καρδινάλιον Francesco Saverio Zelada μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς (ἡ μετάφρασις ἐλευθέρως ἐκ τῆς ἰταλικῆς): «Πολὺ φοβοῦμαι ὅτι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος (δηλ. ὁ Βερνάτσας) δὲν ἔχει ἀφομοιώσει τὸ ὅλον τὸ ὁποῖον συνέκέντρωσε περὶ τοῦ Ἀλλατίου καὶ ὅτι θὰ ἔλθῃ ἡ ἡμέρα νὰ ἀποθάνῃ χωρὶς νὰ προκύψῃ κατὰ χρήσιμον ἐκ τῶν γραπτῶν του. Εἶναι ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει σύστημα, οὔτε καθαρὸν νοῦν. Καταγίνεται, ἐξ ἄλλου, μὲ πολλὰ τὰ ὁποῖα τοῦ ἀποφέρουν χρήματα, δηλαδὴ μὲ τὴν κατὰ παραγγελίον ἀντιγραφὴν ἐκ κωδίκων καὶ μὲ τὴν διδασκαλίαν». Βλ. Ig. Ph. Dengel, «Ein Gutachten des Wiener Nuntius Joseph Garampi über die vatikanische Bibliothek aus den Jahre 1780», *Mitteilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtes Forschung*, XXV (Innsbruck 1904), σελ. 317.

53. Ἡ πολυμέρεια τῶν ἐπιστημονικῶν του ἀναζητήσεων φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰς πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Βατικανοῦ ἀναφορὰς του. Τὸ 1756 ἔγραφε (Arch. Bibl. Vat. vol. 2 φ. 195) ὅτι συνέλεγεν ἀνέκδοτα ἔργα Θεοδώρου Στουδίτου καὶ Νικηφόρου Γρηγορά, ἡτοίμαζε δὲ ἔκδοσιν τόμου (τοῦ τρίτου) τοῦ «Graecia Orthodoxa»· τὸ 1758 (αὐτόθι, φ. 194) ὅτι εἶχε τελειώσει τὸν κατάλογον τῶν codd. gr. Ottoboniani· τὸ 1776 (χφ. 157 φ. 434) ὅτι εἶχε συμπληρώσει τὴν προεργασίαν δι' ἔκδοσιν δύο τόμων (τρίτου καὶ τετάρτου) τοῦ «Graecia Orthodoxa», ταξινομήσει ἔργα Βησσαρίωνος, φιλολογικῶς ἀποκαταστήσει πραγματείας Ἀναστασίου Σιναΐτου καὶ ὅτι ἡτοίμαζε τόμον τῆς «Istoria Bizantina» (δύο τόμους, ἀν εἰς αὐτὴν καὶ ἔργα Γ. Φραντζῆ)· τὸ 1778 (Arch. Bibl. Vat. vol. 4 φφ. 34 - 35) ὅτι εἰργάσθη διὰ τὸ τυπικὸν τῶν Basiliani καὶ διὰ τρεῖς τόμους τῆς «Istoria Bizantina».

Vallicelliana ὁ κληρονόμος φίλος του Ἰταλὸς ἱερεὺς Agostino Mariotti καὶ ποῖα οὗτος ἐκ τῶν γραπτῶν ἐκείνου κατεκράτησεν. Γεγονὸς εἶναι πάντως ὅτι ὁ ἀκαταπόνητος μόχθος τοῦ Βερνάτσα⁵⁴, προῖδὸν τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ἡ συγκρότησις τοῦ μεγαλυτέρου τμήματος αὐτῆς τῆς συλλογῆς, ἠγνοήθη ὑπὸ πάντων σχεδὸν τῶν μεταγενεστέρων μελετητῶν. Μόνον σπανίως καὶ ἐπιπολαίως ἀνεφέρθη τὸ ὄνομά του. Καὶ εἶναι ἄδικον. Τὰ περισσότερα χειρόγραφα τῆς συλλογῆς ἐγράφησαν διὰ τῆς χειρὸς του.

Ὁ Ρ. Βαρνάτσας ἐγνωρίσθη μετὰ τοῦ Agostino Mariotti⁵⁵, ὅταν ὁ τελευ-

54. «Τὸν καιρὸν ἐξ ὕπνου χρηματιζόμενος» γράφει τὸ 1762 πρὸς τὸν Pompeo Compagnoni, ἐπίσκοπον τοῦ Osimo (χφ. 157 φ. 440^ε).

55. Περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ag. Mariotti, τοῦ στενῶς συνδέσαντος τὸ ὄνομά του μὲ τὴν τύχην τῶν χειρογράφων αὐτῆς τῆς συλλογῆς, παρέχω ἐνταῦθα ἐκτενεῖς πληροφορίας, ὡς προκύπτουν τόσον ἐκ τῶν ἰδικῶν του καταλοίπων, τῶν ἀναμεμειγμένων μετὰ τῶν ἄλλων «ἀλλατιανῶν», ὅσον καὶ ἐκ τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1808 συγγραφείσης, ἀνεκδότου εἰσέτι, βιογραφίας τούτου ὑπὸ Francesco Cancellieri, τῆς ἀποκειμένης εἰς cod. Vat. Lat. 9187 (τίτλος: «Elogio dell'Avvocato Agostino Mariotti Romano con i seguenti opusculi inediti, illustrati con note»): Ἐγεννήθη εἰς Ρώμην (24.12.1724) καὶ ἐπὶ τετραετίαν ἐφοίτησεν εἰς τὸ Κολλέγιον τοῦ Antonio Fuccioli. Εἰκοσαετῆς ἀνέπτυξε δημοσίᾳ θέμα φιλοσοφικόν, τὸ ὁποῖον ἀφιέρωσεν εἰς τὸν καρδινάλιον Giuseppe Sacripanti. Ἐπὶ διετίαν ἐσπούδασεν εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Ρώμης Sapienza, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνεκρύνθη διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας. Ἀπὸ ιδιότητος καθηγητῆς ἐξεπαιδεύθη εἰς τὸ ἀστικὸν καὶ κανονικὸν δίκαιον. Τὴν 16 Δεκ. 1751 ἐχειροτονήθη ἱερεὺς. Εἰδικεύθη εἰς νομικὰ θέματα ὁσιοποιήσεως καὶ ἀνακηρύξεως μακάρων ὑπὸ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Ὑπὸ αὐτὴν τὴν ιδιότητα ἐργάσθη ἐπὶ δεκαετίαν ὡς ἔμμισθος βοηθὸς τοῦ δικηγόρου Brunetti, ἐπὶ ἑξαετίαν δὲ τοῦ Silverio Orbini, δημοσίου λέκτορος τῆς Sapienza. Τὴν 14 Φεβρ. 1767 ἔλαβεν ἄδειαν δικηγόρου εἰς νομικὰ θέματα τῆς ὡς ἄνω εἰδικότητος, λειτούργημα τὸ ὁποῖον ἤσκησε μέχρι τοῦ θανάτου του, ἐπισυμβάντος τὸ ἔτος 1806. Γνωστὸς ἑλληνιστὴς εἰς Ρώμην, συνθέσας μάλιστα καὶ στίχους εἰς τὴν ἑλληνικὴν (βλ. Δημητρίου Πεπανοῦ, *Τὰ εὐρισκόμενα*... vol. I. Romae, 1781, σελ. LXIV), ἡσχολήθη μὲ ποικίλα φιλολογικὰ θέματα. Εἰργάσθη ἐπὶ πολλὰ ἔτη διὰ τὴν σύνθεσιν μιᾶς «Storia delle Canonizzazioni», διὰ τῆς ὁποίας ἐφιλοδόξει νὰ συμπληρώσῃ τὸ ὑπὸ Giusto Fontanini τὸ 1729 ἐκδοθὲν ἔργον «Codices Constitutionum quas Summi Pontifices ediderunt in solemne Canonizatione Sanctorum». Εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἑθνικὴν βιβλιοθήκην τῆς Ρώμης (Vittorio Emanuele II) εἶδον τὰ ἑξῆς δημοσιεύματα τοῦ Mariotti: α) Μετάφρασιν ἐκ τῆς λατινικῆς εἰς τὴν ἰταλικὴν ἔργου τοῦ Aurelio Brandolini (detto Dippus), μὲ τίτλον «Delle virtù mostrateci nella Passione del nostro Signore Gesu Cristo (Roma 1767). β) Ἐπίγραμμα, ἑλληνιστί, εἰς συλλογὴν «Per il solenne funerale di Carlo III Cattolico»... (ἄ. ἔ.). γ) «De Nummo Neptuni argenteo incuso commentariis». Διὰ τὸν Ag. Mariotti βλέπε καὶ M. E. Cosenza, *Biographical*, ἔνθ' ἄν., vol. 5, δελτ. 1109 - 1110.

ταῖος ἦγε τὸ δέκατον πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας του καὶ ἤρχισε σπουδάζων ἐλληνικά ⁵⁶. Οἱ δύο ἄνδρες διετήρησαν καὶ ἀργότερον τὴν φιλίαν των, ὡς δὲ γράφει ὁ καλῶς γνωρίζων ἀμφοτέρους Franc. Cancellieri, ὁ Mariotti μετέβαινεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Βερνάτσα τὴν ἐσπέραν ἐκάστης Κυριακῆς ἢ συνηντᾶτο μετ' αὐτοῦ καὶ ἄλλας ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος, ὅτε συνεζήτουν καὶ ἀντιήλασσον ἀπόψεις ἐπὶ ποικίλων θεμάτων. Ἐβοήθει τὸν Βερνάτσαν εἰς τὰς φιλολογικὰς του ἀπασχολήσεις, ἀντιγράφων διὰ λογαριασμόν του ἐκ κωδίκων ⁵⁷ ἢ ἀνελάμβανε νὰ τὸν πληροφοροῖ δι' ἀλληλογραφίας ⁵⁸, ὅταν οὗτος ἀπεμακρύνετο ἐκ Ρώμης, περὶ τῶν ἐκεῖ γεγονότων τὰ ὅποια τὸν ἐνδιέφερον.

Παραμονὰς τοῦ θανάτου του ὁ Βερνάτσας, διὰ συμβολαιογραφικῆς πράξεως καὶ ἐνώπιον μαρτύρων, κατέστησε τὸν Mariotti μοναδικὸν κληρονόμον του, δεσμευόμενον διὰ καταπιστεύματος («*erede fiduciario*» ⁵⁹). Ἡ πρὸς αὐτὸν εὖνοια ὠφείλετο εἰς τὴν ἐλπίδα ὅτι ὁ Mariotti θὰ συνέχιζε τὴν προσπάθειαν τοῦ κληροδότου, ὥστε νὰ πραγματοποιηθῇ ἐν τέλει ἡ ἔκδοσις τῶν ἔργων τοῦ Ἀλλατίου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βερνάτσα (5.11.1780), ὁ Mariotti ἔλαβε τὸ ἐκμαγεῖον τοῦ νεκροῦ ⁶⁰, ἐφρόντισε διὰ τὴν πολυτελῆ ἐκφορὰν καὶ ταφὴν του, ἐκόσμισε δὲ τὸν τάφον διὰ μαρμαρίνης πλακός, φερούσης χαρακτηριστικὴν ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν ⁶¹.

56. Ἡ πληροφορία ἐκ τοῦ Mariotti, (χφ. 158 φφ. 152^r - 154^r) καὶ ἐκ τοῦ Francesco Cancellieri (cod. Vat. Lat. 9187 φ. 10^r).

57. Μεταξὺ ἄλλων ὁ Mariotti, «*adhuc adolescente*» ἀντέγραψεν (χφ. 89 φφ. 119^r - 129^v) τὸ τοῦ Ἀλλατίου «*Declamatio Contra Scriptionem . . .*» (τὸ πρωτότυπον αὐτόθι, φφ. 112^r - 116^v) καὶ τὸν «*Βερβερινοκῶμιν*» (χφ. 129 τετρ. 21) τοῦ αὐτοῦ (τὸ αὐτόγραφον εἰς χφ. 198 φφ. 97^r - 99^v, ἕτερον δὲ ἀντίγραφον εἰς χφ. 131 φφ. 32^r, 45^r - 46^v).

58. Τέσσαρες ἐπιστολαὶ του πρὸς τὸν εἰς Osimo ἀπουσιάζοντα Βερνάτσαν (αἱ τρεῖς τοῦ ἔτους 1761, ἡ τελευταία τοῦ 1773) εἰς χφ. 156 φφ. 419^r - 426^r.

59. Κατὰ τὸν ἰσχύοντα εἰς Ἑλλάδα Ἀστικὸν Κώδικα (ἄρθρον 1923) ὁ διαθέτης δύναται νὰ ὑποχρεώσῃ τὸν κληρονόμον ἵνα ἂφ' ὠρισμένου γεγονότος ἢ χρονικοῦ σημείου παραδώσῃ εἰς ἄλλον (= καταπιστευματοδόχον) τὴν ἀποκτηθεῖσαν κληρονομίαν ἢ ποσοστὸν αὐτῆς.

60. Ὁ Mariotti εἶχε καὶ προσωπογραφίας τοῦ Ἀλλατίου καὶ τοῦ Βερνάτσα, τὰς ὁποίας, ὡς γράφει ὁ ἴδιος (χφ. 172 φ. 24^v· περὶ cod. Vat. Lat. 9181 φ. 131^r), παρέδωκε (22.10.1803) εἰς τὴν Congregazione dell' Oratorio. Τὸ 1964 ὁ ἀρχιεοφύλαξ τῆς Congregazione αὐτῆς P. Gasbarri μὲ ἐπληροφόρησεν ὅτι αἱ προσωπογραφίαι δὲν ὑπῆρχον πλέον ἐκεῖ.

61. Διὰ τὰ περὶ τῆς ταφῆς βλέπε τὰ σημειούμενα ὑπὸ Franc. Cancellieri εἰς cod. Vat. Lat. 9187 φφ. 38^r, 39^r, ὡς καὶ εἰς ἐφημερίδα τῆς Ρώμης *Diario Ordinario* (Roma, Stamperia della Cracas, num. 612, ἔτος 1780, σελ. 9 - 11).

Παρέδωκεν ἀμέσως εἰς τὴν Βατικανὴν ⁶² ὅσα βιβλία ἢ χειρόγραφα ἐξ αὐτῆς ἐκράτει ὁ Βερνάτας κλειδωμένα εἰς τὸ προσωπικόν του γραφεῖον, ἔλαβε δέ, δι' αἰτήσεώς του πρὸς τὸν πάπαν Πίον ΣΤ', ὅσα προσωπικὰ εἶδη τοῦ Βερνάτα εὐρίσκοντο εἰς τὴν βιβλιοθήκην, ὑπογράψας καὶ σχετικὴν ἀπόδειξιν παραλαβῆς ⁶³. Μετὰ ταῦτα ἐπεδόθη μετὰ περισσοῦ ζήλου εἰς τὴν εἰσπραξίν χρημάτων τὰ ὁποῖα ὁ Βερνάτας εἶχε δανείσει εἰς διάφορα πρόσωπα. Ἐφερεν εἰς ἐπιφάνειαν παλαιὰς ἐκείνου χρεωστικὰς ἀποδείξεις, ἐπέμεινεν εἰς τὴν ἐπιστροφὴν χρημάτων ἀκόμη καὶ ἀπὸ ἀπογόνους ἀποθανόντων ὀφειλετῶν, ἠπείλησε, κατήγγειλεν ⁶⁴.

Ἐν ἔτος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βερνάτα ἤρχισε δικαστικὸν ἀγῶνα μὲ τὴν *Congregazione* τῆς *Confraternità dei Pellegrini*, ἡ ὁποία τὸν ἐπίεξε νὰ ἐκπληρώσῃ παλαιὰν τοῦ Βερνάτα ὑπόσχεσιν περὶ οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τῶν σκοπῶν τοῦ ιδρύματος ⁶⁵, ἡγείρε δὲ ἀπαιτήσεις καὶ ἐπὶ τῶν κληροδοτηθέντων χει-

62. Εἰς Arch. Bibl. Vat. vol. 4 φ. 32 ὑπάρχει ἐντολὴ τῆς *Segreteria di Stato* (5.11.1780) πρὸς Giovanni Elia Baldi, βοηθὸν τοῦ Βερνάτα εἰς τὴν Βατικανήν, διὰ νὰ φροντίσῃ νὰ ἐπιστραφοῦν «*stampe o scritti legati o sciolti*», τὰ ὁποῖα ὁ Βερνάτας εἶχε δανεισθῇ ἐκ τῆς βιβλιοθήκης. Ἀργότερον (29.9.1803), ὁ Mariotti ἔγραφε σχετικῶς (χφ. 172 φ. 20ν): «*Quae erant Bibliothecae Vaticanae scriptorio Vernatae ego tradidi illustrissimo ac reverendissimo Evodio*» [Assemani] (δηλαδὴ εἰς τὸν διευθυντὴν τῆς Βατικανῆς).

63. Πρβλ. τὰ ὑπὸ Mariotti (χφ. 172 φ. 20ν): «*Ipse [=Ev. Assemani] iussu S. M. Pii VI tradidit mihi quae erant in eodem scriptorio Vernatae*». Τὰ αὐτὰ περίπου γράφει ὁ ἴδιος εἰς χφ. 158 φ. 154^r. Ἐκ λάθους ὅμως παρέλαβε καὶ 16 χειρόγραφα, τὰ ὁποῖα, ὡς ἀπεδείχθη, δὲν ἀνήκον εἰς τὸν Βερνάταν. Τὰ ἐπέστρεψε καὶ αὐτὰ (πίναξ εἰς χφ. 158 φ. 176).

64. Χρεωστικαὶ ἀποδείξεις καὶ ὑπομνήσεις γραπταὶ τοῦ Mariotti διὰ τὴν ἐξόφλησιν ὑπάρχουν ἰδίᾳ εἰς χφ. 175 φφ. 361 - 461 (*passim*).

65. Κατὰ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῶν ἐκπροσώπων τῆς *Confraternità* (τὰ περὶ διενέξεως μὲ αὐτὴν εἰς χφ. 158 τετρ. 1, 6) ὁ Βερνάτας, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, εἶχε καταθέσει εἰς τράπεζαν 127 σκούδα, ἐκ τοῦ τόκου τῶν ὁποίων εἶχεν ὑποσχεθῇ νὰ προσφέρῃ κατ' ἔτος χρηματικὸν ποσὸν εἰς τὸν ναὸν S. Archangelo Raffaele. Διὰ κατάθεσιν χρημάτων ὑπ' αὐτοῦ οὐδεμία μαρτυρία ὑπάρχει σήμερον εἰς τὰ κατάλοιπα τῆς συλλογῆς, εἰς τὰ ὁποῖα, ὡς θὰ εἴπωμεν, δὲν εὐρίσκεται τὸ κείμενον τῆς ὑπὸ τοῦ Βερνάτα συνταχθείσης διαθήκης (οὔτε εἰς τὸ Archivio di Stato τῆς Ρώμης, ὅπου ἠρεῦνησα, ἡδυνήθην νὰ τὸ εὑρῶ). Ἀλλὰ περὶ ποσοῦ χρημάτων τοῦ Βερνάτα εἰς τράπεζαν ὁμιλεῖ (cod. Vat. Lat. 9187 φ. 38^r) καὶ ὁ Franc. Cancellieri, προσθέτων ὅτι ὁ Mariotti ἐσκέπετο δι' αὐτῶν νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰς δαπάνας διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἔργων τοῦ Ἀλλατίου. Γεγονὸς εἶναι πάντως ὅτι ὁ Mariotti ἐξηφάνισε ἐκ τῶν παραδοθέντων εἰς

ρογράφων. Ὁ Mariotti ἀπέδειξεν ὅτι οὐδεμία νύξις περὶ τοιαύτης ἀνειλημμένης ὑποχρεώσεως τοῦ κληροδότου ὑπῆρχεν εἰς τὴν διαθήκην, ἐκέρδισε τὴν δίκην καὶ διὰ νομικῆς πράξεως ἀφῆκεν ἐντολὴν ὅπως οὐδὲν ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς συλλογῆς περιέλθῃ εἰς τὴν κυριότητα τῆς Confraternità, ἀκόμη καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἰδίου ⁶⁶.

Ἄλλ' ἡ ἀπόφασις τοῦ Βερνάτσα νὰ ὀρίσῃ μοναδικὸν κληρονόμον τοῦ τὸν Ag. Mariotti ἐξώργισε καὶ τοὺς εἰς Χίον συγγενεῖς του. Τὰ τέκνα τοῦ ἀποθανόντος ἀδελφοῦ του Ἰωσήφ, οἱ Ἑμμανουήλ, Πέτρος καὶ Μαρία Βερνάτσα, ὡς καὶ ἡ γραῖα, τότε, ἀδελφή του Μινέτα ⁶⁷, ἔστειλαν ὑπομνήματα πρὸς τὸν πάπαν καὶ τὰς δικαστικὰς ἀρχὰς τῆς Ρώμης καὶ ἡγείρον ἀπαιτήσεις ἐπὶ τῆς παρουσίας τοῦ ἀποθανόντος. Ὁρίσαν ἐκπρόσωπόν των τὸν εἰς Ρώμην ἰησουΐτην Χίον Ἰωάννην Ἀντώνιον Δάνδριαν, ὁ ὁποῖος ἀνέθεσε τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὸν δικηγόρον Emenegildo Costanzi. Συνυπέβαλον γραπτὰς μαρτυρίας συμπατριωτῶν των ὅτι ἐπένοντο, ὅτι ὁ ἀποθανὼν στενὸς συγγενὴς των ὅταν ἔζη τοὺς ἡγάπα καὶ τοὺς ἐνίσχυνεν οἰκονομικῶς. Ἐζήτουν ἀπὸ τὸν Mariotti (τὸν ὁποῖον κατηγοροῦν ὅτι ἔδωκε πάντα τὰ χρήματα τῆς κληρονομίας χωρὶς νὰ ἔχῃ πρόθεσιν νὰ ἐκδώσῃ τὰ ἔργα

Valllicelliana καταλοῖπων τοῦ Βερνάτσα πᾶν στοιχεῖον διὰ τοῦ ὁποῖου θὰ ἡδυνάμεθα νὰ μάθωμεν εἰς τί συνίστατο ἡ ἀφειθεῖσα εἰς αὐτὸν κληρονομία, ἂν δηλαδὴ εἰς χρήματα ἢ καὶ εἰς ἀκίνητον παρουσίαν.

66. Βλ. χφ. 158 φφ. 68^r, 119^r.

67. Ὁ Ραφαήλ Βερνάτσας, υἱὸς τοῦ Νικολάου (ὅστις ἀπέθανε πρὸ τῆς 22.5.1744· πρβλ. χφ. 157 φ. 279) καὶ τῆς Μαργαρίτας, τὸ γένος Νικολάου Ἰουστινιάνη, εἶχε τὰ ἑξῆς ἀδελφία (ὁ ἴδιος ἦτο τὸ πέμπτον κατὰ σειρὰν τέκνον τῶν ἀνωτέρω): 1) Τὸν Πέτρον ἢ Περῆν, ὁ ὁποῖος ἐνυμφεύθη τὴν Μαρίαν, τὸ γένος Μηλιένα, καὶ ἀπέκτησε μετ' αὐτῆς τέκνα τὸν Φραγκίσκον (γενν. 8.6.1718· βλ. τὰ διὰ τὴν γέννησιν αὐτοῦ καὶ τῶν ἐπομένων στοιχεῖα εἰς χφ. 175 φφ. 58^r, 59), τὸν Στέφανον (γενν. 29.4.1722), τὴν Ἀργυρῆν (γενν. 19.9.1724) καὶ τὴν Λούλαν (ἀγνοῶ τὸ ἔτος τῆς γεννήσεώς της), ἀπέθανε δὲ πρὸ τῆς 17.9.1736 (πρβλ. cod. Coll. Gr. 6 φ. 426). 2) Τὸν Ἰωσήφ, ὁ ὁποῖος ἐνυμφεύθη τὴν Λάουραν Δὲ Στέφανις καὶ ἀπέκτησε μετ' αὐτῆς τέκνα τὸν Ἑμμανουήλ ἢ Μανὲ (γενν. 7.10.1720), τὸν Πέτρον ἢ Περῆν (γενν. 16.12.1721), καὶ τὴν Μαρίαν (γενν. 3.7.1730), ἀπέθανε δὲ τὸν Ἰούνιον 1760 (βλ. χφ. 156 φφ. 356^r - 357^r). 3) Τὴν Γεωργίαν ἢ Τζωρτζοῦ, ἡ ὁποία ὑπανδρεύθη τὸν Ἑμμανουήλ Σάντην τοῦ Δομηνίκου καὶ ἀπέκτησεν υἱὸν Ἰωάννην Βαπτιστὴν καλούμενον (οὗτος ἐσπούδασεν εἰς τὸ Κολλέγιον τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου καὶ μετὰ ταῦτα ἐγένεν ἰησουΐτης· βλ. Θωμᾶ Παπαδοπούλου, «Αἰγαιοπελαγῖται», ἐνθ' ἂν, σελ. 547 - 548). 4) Τὴν Μινέταν, ἡ ὁποία ἔμεινεν ἀνύπανδρος καὶ ὀγδοηκοντοῦτις καὶ πλέον ἔζη καὶ μετὰ τὸ 1785, καὶ 5) Τὸν Νικόλαον, ὅστις ἐσπούδασεν εἰς τὸ Κολλέγιον τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου καὶ μετὰ ταῦτα ἐγένεν ἰησουΐτης (βλ. Θωμᾶ Παπαδοπούλου, «Αἰγαιοπελαγῖται», σελ. 495).

του 'Αλλατίου, ὡς ὥριζεν ὁ κληροδότης) νὰ τοὺς κοινοποιήσῃ τὸ κείμενον τῆς διαθήκης. Αὐτὸς ἠρνήθη καὶ ὑπεστήριξεν ὅτι δὲν ὑπεχρεοῦτο ὑπὸ τῆς διαθήκης καὶ ἐκδῶσῃ τὰ ἔργα τοῦ 'Αλλατίου, ἀλλ' ὅτι ἐσχεδιάζε νὰ τὸ πράξῃ ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας⁶⁸. Ὁ πάπας ἐκάλεσε (26.1.1783) τὸν Mariotti καὶ ἤκουσε τὰς ἀπόψεις του. Ἡ ὑπόθεσις παρεπέμφθη ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰ πολιτικά δικαστήρια. Ὁ Mariotti παρουσίασε μάρτυρας, οἱ ὅποιοι κατέθεσαν ἐνόρκως⁶⁹ ὅτι, ὅταν ἠρωτήθη ὁ ἐτοιμοθάνατος Βερνάτσας ἂν ἄφηνε κάτι διὰ τοὺς συγγενεῖς του, ἀπήντησεν ἀρνητικῶς. Εἶπεν, ἐπίσης, ὅτι ἐν ζῳῇ ὁ Βερνάτσας τοὺς ἐμίσει καὶ ἐστηρίχθη εἰς ἀποσπάσματα ἀνταλλαγείσης μεταξύ των ἀλληλογραφίας⁷⁰, διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι οὗτοι διέθετον εἰς Χίον μεγάλην ἀκίνητον περιουσίαν⁷¹, ἔχοντες μάλιστα καρ-

68. Μολονότι εἰς τὴν Vallicelliana δὲν σφύζεται, ὡς εἵπομεν, τὸ κείμενον τῆς διαθήκης, ἀμφιβάλλω ἂν ἀληθεύῃ ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Mariotti ὅτι δὲν ἐγένετο λόγος εἰς αὐτὴν περὶ ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ 'Αλλατίου. Ὁ ἐξομολόγος τοῦ Βερνάτσα Francesco Casalini κατέθεσεν ἐνόρκως ὑπὲρ τοῦ Mariotti τὸν Ὀκτώβριον 1784 (βλ. χφ. 158 φ. 167r) ὅτι εἶχεν ἐρωτήσει τὸν ἀποθνήσκοντα Βερνάτσαν ἂν κληροδοτῇ κάτι διὰ τοὺς εἰς Χίον συγγενεῖς του καὶ αὐτὸς ἀπήντησεν ὅτι οὐδὲν κληροδοτεῖ εἰς αὐτούς, ἀλλ' ὅτι καθιστᾷ μοναδικὸν κληρονόμον του τὸν Mariotti, διὰ νὰ δυνηθῇ οὗτος νὰ ἐκδῶσῃ τὰ ἔργα τοῦ 'Αλλατίου ἐκ τῶν πόρων τῆς περιουσίας. Ἄλλωστε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Mariotti τὸ παρεδέχθη εἰς τὴν ἐπιστολὴν του τὴν δημοσιευθεῖσαν εἰς *Antologia Romana* (βλ. κατωτ.). Ἄς σημειωθῇ, τέλος, ὅτι εἰς ἀντίγραφον (χφ. 175 φ. 343r) ἐξ ἐπισήμου ἐγγράφου τοῦ δικαστηρίου σαφῶς δηλοῦται: «ex pecuniis haereditariis d(ict)i q(uoda)m Raphaelis facienda sit editio libri Leonis Allatii cum additionibus de novo receptis ab eodem q(uoda)m Raphaelae testatore».

69. Μαρτυρίαι διαφόρων ἐκ Χίου εἰς χφ. 175 φ. 330v (= 21.2.1786), ἄλλων ἐκ Ρώμης εἰς χφ. 175 φ. 377r (ἀντίγραφα διὰ χειρὸς Ag. Mariotti).

70. Ὑποψιάζομαι ὅτι ὁ Mariotti ἐξηφάνισε πολλὰς ἐπιστολὰς ἐκ Χίου πρὸς Βερνάτσαν καὶ παρέδωκεν εἰς Vallicelliana ἰδίως ἐκεῖνας εἰς τὰς ὁποίας οὗτος διεπληκτίζετο μετὰ τῶν ἐκεῖ συγγενῶν του. Δι' αὐτὸ εἰς τὰς σφζομένας ἐπιστολὰς τοῦ μὲ ἀδιάλειπτον συχνότητα ἀλληλογραφοῦντος ἀδελφοῦ του Νικολάου Βερνάτσα παρατηροῦνται «κενὰ» τριετίας (χφ. 157 φ. 284r : 28.1.1748 - φ. 286r : 20.1.1751), ἀλλὰ καὶ ἑξαετίας καὶ πλέον (αὐτόθι, φ. 318 : 1.5.1767 - φφ. 320r - 321v : 10.10.1773).

71. Διὰ τὴν εἰς Σκλαβιά τῆς Χίου κτηματικὴν περιουσίαν τῆς οἰκογενείας βλ. Δ. Ροδοκανάκη, *Ἰουστινιᾶναι - Χίος*, ἔνθ' ἂν., σελ. 739 καὶ 744-745, Δ. Π. Πετροκοκκίνου, «Τὰ παλαιὰ ἀρχοντικά γέννη τῆς Χίου», *Χιακὰ Χρονικά*, τευχ. 3ον, Ἀθῆναι 1917, σελ. 57, Γ. Ζολώτα, *Ἱστορία τῆς Χίου τ. Α'*, ἔνθ' ἂν., σελ. 521-530. Εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Ρ. Βερνάτσα μετὰ τοῦ ἐν Χίῳ ἱησουΐτου ἀδελφοῦ του Νικολάου (χφ. 157 φφ 276r - 383r) γίνεται συχνὰ λόγος περὶ αὐτῆς τῆς περιουσίας, τοῦ Νικολάου ὑποστηρίζοντος ὅτι τὰ ἐξ αὐτῆς ἔσοδα δὲν ἐπαρκοῦν διὰ τὴν ἐξόφλησιν τῶν χρῶν, ἰδίᾳ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἐδημιούργησεν ὁ ἄσωτος βίος τοῦ ἀδελφοῦ των Ἰωσήφ.

πωθῇ καὶ ὅσα ἐξ αὐτῆς ἀνῆκον, κληρονομικῶ δικαιώματι, εἰς τὸν ἀποθανόντα. Ἡ διένεξις ἔληξε περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους 1787, διὰ τῆς δικαιώσεως τοῦ Mariotti ὑπὸ τῶν δικαστηρίων τῆς Ρώμης ⁷².

Ἐμεινε, μετὰ ταῦτα, ὁ Mariotti μοναδικὸς κληρονόμος τῆς περιουσίας τοῦ Βερνάτσα καὶ κάτοχος τῆς ὡς φαίνεται πλουσίας βιβλιοθήκης αὐτοῦ, ὡς καὶ τῶν χειρογράφων τῆς συλλογῆς του. Διὰ τὸ ἀκριβὲς περιεχόμενον αὐτῶν τῶν χειρογράφων, ὅταν τοῦ παρεδόθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βερνάτσα, δὲν θὰ μάθωμεν ποτέ, ἂν εἰς τὸ μεταξὺ δὲν εὑρεθοῦν ἄλλα στοιχεῖα περισσότερον ἀποκαλυπτικά. Διότι, ὅταν μετὰ παρέλευσιν εἰκοσαετίας καὶ πλέον τὰ παρέδωκεν ὅπου σήμερον ὑπάρχουν, δὲν γνωρίζομεν ποῖα ἐκ τοῦ συνόλου τῶν κληροδοτηθέντων κατεκράτησεν. Ἀγνοοῦμεν, ἐπίσης, ἂν εἰς τὸ εἰσέτι ἄγνωστόν μας κείμενον τῆς διαθήκης τοῦ Βερνάτσα ⁷³ ἐγένετο λόγος διὰ τὸ εἶδος, τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν χειρογράφων τῆς συλλογῆς. Οὔτε κατώρθωσε νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν ἀναμφισβήτητον ὅρον τῆς διαθήκης, νὰ δημοσιεύσῃ δηλαδὴ τὰ εἰς τὴν συλλογὴν ἔργα τοῦ Ἀλλατίου. Ὁ βιογράφος του Franc. Cancellieri, πρόθυμος νὰ δικαιολογήσῃ αὐτὴν τὴν παράλειψιν, ὑποστηρίζει ὅτι ὀφείλεται εἰς τὴν μὲ πολλὰ ἀπασχόλησιν τοῦ Mariotti. Οὗτος, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ἰδικῶν του καταλοίπων, τῶν ἀναμειχθέντων ἐπίσης εἰς τὴν συλλογὴν, φαίνεται ὅτι κατέβαλεν ὠρισμένας προσπάθειάς διὰ νὰ συμπληρώσῃ τὴν διὰ τὸ θέμα τοῦτο προεργασίαν τοῦ Βερνάτσα. Παρενέβαλεν ἀντίγραφα τοῦ Βερνάτσα μὲ τὰ πρωτότυπα, διώρθωσεν ἀβλεψίας, μετέφρασε, ἀντέγραψεν ἐκ κωδίκων κείμενα τὰ ὅποια ἔκρινεν ὅτι κακῶς παρελείφθησαν ὑπὸ τοῦ Βερνάτσα, συνέλεξε, τέλος, βιογραφικὰς τινὰς καὶ βιβλιογραφικὰς εἰδήσεις περὶ τοῦ Ἀλλατίου.

Τὸ 1783 ἔσπευσε νὰ δημοσιεύσῃ εἰς τὸ περιοδικὸν τῆς Ρώμης *Antologia Romana* ⁷⁴ ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν εἰς Βιέννην ἀποστολικὸν ἀπεσταλμένον

72. Ἐγγραφα σχετικὰ μὲ τὴν ἀντιδικίαν τῆς οἰκογενείας Βερνάτσα καὶ τοῦ Mariotti, διὰ τὸ κληροδότημα Ραφαήλ Βερνάτσα, εἰς χφφ. 158 φφ. 147^r - 262^r, 167 φφ. 199^r - 201^r, 232^r, 175 φφ. 326^r - 360^r, 367^r - 393^v, 452^r - 454^r, 464^r - 469^r, κ.ἄ.

73. Μικρὸν ἀπόσπασμα μόνον ὑπάρχει εἰς χφ. 158 φ. 148^r. Συνετάχθη ἡ διαθήκη, μανθάνομεν ἐξ αὐτοῦ, τὴν 3.11.1780, ὥραν 3 μ. μ. (ὁ Βερνάτσας ἀπέθανε τὴν 5.11.1780) ὑπὸ τοῦ notaro D. Carolus Butius (= Buzzzi).

74. *Antologia Romana* vol. IX (num. LII, giugno 1783), σελ. 419 - 422. Ἀνάτυπον, φέρον χρονολογίαν 21.6.1783, ὑπάρχει (ἄνευ ἐνδείξεως περὶ τοῦ τίτλου τοῦ περιοδικοῦ) εἰς cod. Vat. Lat. 9187 φφ. 11^r - 12^r (πρβλ. αὐτόθι, φ. 13^r, δύο ἐπιστολὰς τοῦ abb. Lazzari πρὸς τὸν Ag. Mariotti μὲ θέμα τὴν μελετωμένην ἔκδοσιν τῶν ἔργων Ἀλλατίου).

Giuseppe Garampi, εις τὴν ὁποίαν προανήγγειλε τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἔκδοσιν τῶν ἔργων τοῦ Ἀλλατίου. Ἐξέθεσε μάλιστα καὶ συγκεκριμένα σχέδια. Ἐφρόνει ὅτι τὰ ἔργα τοῦ Ἀλλατίου ἔπρεπε νὰ διαιρευθῶν, ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου, εἰς δύο ομάδας, εἰς τὰ φιλολογικὰ καὶ τὰ θεολογικά. Προέβη εἰς λεπτομερεστέραν ἀνάλυσιν τῶν φιλολογικῶν, τὰ ὁποῖα ὑποδιήρσεων εἰς γραμματικά, ρητορικά, ποιητικά, ἱστορικά καὶ κριτικά ἔργα. Ἡ ἔκδοσις θὰ συνεπληροῦτο διὰ τῆς δημοσιεύσεως τῆς βιογραφίας τοῦ Ἀλλατίου, ὥς καὶ τῆς ἀλληλογραφίας αὐτοῦ. Ἐφθασε μάλιστα εἰς τὸ σημεῖον, εἰς τὴν ἐπιστολὴν του ἐκείνην, νὰ ἐκθέτῃ τὰς σκέψεις του διὰ τὴν ἐξωτερικὴν διακόσμησιν τῶν τόμων τῆς ἐκδόσεως!

Οὔτε διὰ τὸν φίλον του Βερνάτσαν γνωρίζομεν τί ἀκριβῶς ἔπραξεν ὁ Mariotti. Εἰς τὰ κατάλοιπά του μᾶς διεσώθη μόνον λανθασμένος καὶ ἑλλιπὴς κατάλογος τῶν «πρωτοτύπων» ἔργων τοῦ Βερνάτσα, τοῦ ὁποίου συντάκτης εἶναι ὁ Mariotti⁷⁵. Οὗτος εἶχεν εἶπει εἰς τὸν Franc. Cancellieri ὅτι συνέθεσε καὶ βιογραφίαν τοῦ Βερνάτσα, ἡ ὁποία σήμερον δὲν ὑπάρχει, ὅπως δὲν ὑπῆρχε κι ὅταν ὁ Cancellieri, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Mariotti, ἠρεύνησε πολλάκις καὶ ἐξονυχιστικῶς εἰς τὰ χειρόγραφα αὐτά.

Ὁ Mariotti, ἀφοῦ ἐκ τῶν κληροδοτηθέντων εἶχεν ἤδη πωλήσει εἰς τὸν πάπαν Πίον ΣΤ' ⁷⁶ χειρόγραφα τινά, ἄλλα δὲ εἶχε δωρήσει εἰς τὸ Κολλέγιον τοῦ

75. Εἰς χφ. 98 φφ. 42 - 66 (λόγφ λανθασμένης ἀριθμήσεως δὲν ὑπάρχει φ. 50) : «Scritti del Vernazza da farne uso». Μολονότι ὁ τίτλος εἶναι παραπλανητικός, εἶναι προφανές, ἐκ τῆς πρώτης ἀναγνώσεως, ὅτι ὁ Mariotti ἤθελε νὰ περιλάβῃ εἰς αὐτὸν τὰ πρωτότυπα ἔργα τοῦ Βερνάτσα, ἀλλ' ἐπεξετάθη ἐν συνεχείᾳ εἰς ἀπεραντολογίαν, ἀναμείξας πρωτότυπα ἔργα ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ ἀπλὰ του ἀντίγραφα ἐκ κωδίκων ἢ ἄλλα γραπτὰ ἄλλων πρὸς Βερνάτσαν. Ὁ πίναξ οὗτος σφύζεται κολοβός (διακόπτεται εἰς τό : «Lettere due di Andrea Gialeni da Rossetto in lingua»). Εἰς τὸ ὑπάρχον τμήμα του ἀπαριθμοῦνται 374 «scritti» τοῦ Βερνάτσα. Ἡ προχειρότης τοῦ συντάξαντος διαπιστοῦται καὶ ἐκ τῶν συχνῶν ἀκόμη λαθῶν εἰς τὴν ἀπλὴν κατ' αὔξοντα ἀριθμὸν καταμέτρησιν τῶν «scritti». Οὕτω δις οἱ ἀρ. 15 (= φ. 42r) καὶ 309 (φ. 60v)· εἰς φ. 59v , μετὰ τὸ ὑπ' ἀρ. 248, ἀκολουθεῖ τὸ ὑπ' ἀρ. 294, εἰς φ. 61r , μετὰ τὸ ὑπ' ἀρ. 329, ἀκολουθεῖ τὸ ὑπ' ἀρ. 340, εἰς φ. 65v , μετὰ τὸ ὑπ' ἀρ. 367, ἀκολουθεῖ τὸ ὑπ' ἀρ. 369. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἀναφέρεται ὡς περιέχον τὰ «ἔργα» τοῦ Βερνάτσα καὶ ὑπὸ Mario Vitti, «Στίχοι τοῦ Χίου Ραφαὴλ Βερνάτσα γιὰ τὴν Κύπρον», *Παρμασός* τ. 2 (1960) σελ. 578 σημ. 1, ἀλλὰ δὲν κατονομάζεται ὁ γράφας, οὔτε ὅτι πρόκειται περὶ πίνακος κολοβοῦ.

76. Κατάλογον τῶν πωληθέντων (κατὰ τὸ ἔτος 1782), τὸ τίμημα καὶ ἄλλα σχετικὰ βλέπε εἰς χφ. 158 φφ. 264r - 267r . Ὁ Mariotti προσεφέρθη νὰ τὰ δωρήσῃ εἰς τὸν πάπαν, ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἐδέχθη.

Ἀγ. Ἀθανασίου⁷⁷, τίς δὲ γνωρίζει ποῖα ἄλλα καὶ πρὸς ποίους, ἀπεφάσισε, γέρων πλέον, καὶ δι' ἐγγράφου, συνταχθέντος τὴν 5.6.1801, μετεβίβασε τὸ καταπίστευμα τοῦ κληροδοτήματος εἰς τὸν P. Giuseppe Andossila, Superiore della Congregazione dell' Oratorio, μὲ ἐντολὴν νὰ περιέλθουν τὰ χειρόγραφα εἰς τὴν βιβλιοθήκην Vallicelliana, νὰ μὴ ἔχουν δὲ τὸ δικαίωμα νὰ τὰ ἀφαιρέσουν ἐξ αὐτῆς, ὅλα ἢ μερικά, οὔτε ἡ Βατικανὴ βιβλιοθήκη οὔτε τὸ Κολλέγιον τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου οὔτε οἱ ἐν Χίφ συγγενεῖς τοῦ Βερνάτσα ἢ ἄλλος τις. Μετὰ διετίαν ἤρχισε νὰ παραδίδῃ (νὰ πωλῇ ;⁷⁸) εἰς τὴν Vallicelliana τμηματικῶς τὰ βιβλία καὶ τὰ χειρόγραφα τῆς συλλογῆς. Τὰ ἔντυπα διηρέθησαν, ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου, εἰς σύμμικτα, ξενόγλωσσα, νεοελληνικά, βιβλία τέχνης κ.λπ. Συνέταξε κατάλογον, εἰς δύο ἀντίγραφα, κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν τοῦ ὀνόματος τῶν συγγραφέων⁷⁹. Ἡ Vallicelliana ἐκράτησεν ὅσα βιβλία δὲν κατεῖχεν ἤδη, τὰ ἄλλα

77. Πρόκειται περὶ δύο κωδίκων τοῦ Κολλεγίου, τῶν ὑπ' ἀρ. 63 καὶ 64. Ἀμφότερων ἠρίθμησα τὰ φύλλα τὸ 1962, μὲ ἄδειαν τοῦ τότε βιβλιοθηκαρίου τοῦ Κολλεγίου. Ὁ πρῶτος κώδιξ ἀποτελεῖται ἀπὸ 493 φύλλα καὶ περιέχει ἔγγραφα τοῦ 16ου αἰῶνος ἀναφερόμενα εἰς τοὺς προγόνους Νεοφύτου Ροδινοῦ (οὐδὲν περὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου). Δὲν γνωρίζω ἂν διὰ τὴν συλλογὴν των ἐφρόντισεν αὐτὸς ἢ ὁ Βερνάτσας, ἢ ἂν τὸν κώδικα κατεῖχεν ἤδη ὁ Νεόφυτος Ροδινός. Εἰς ὁλόκληρον πάντως δὲν ὑπάρχουν γραπτὰ διὰ χειρὸς Νεοφ. Ροδινοῦ ἢ Ραφ. Βερνάτσα. Εἰς φφ. 1^ρ, 2^ν ὑπάρχει ἐπιστολὴ τοῦ Ag. Mariotti (8.6.1802) πρὸς τὸν τότε διευθυντὴν τοῦ Κολλεγίου abb. Albisini, εἰς τὴν ὁποίαν γίνεται λόγος περὶ τῆς δωρεᾶς. Εἰς τὸ ἕτερον τῶν χειρογράφων, τὸ ὑπ' ἀρ. 64 (ἀποτελούμενον ἀπὸ 66 φύλλα, τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων εἶναι γεγραμμένα διὰ χειρὸς Ραφ. Βερνάτσα), περιέχεται ἱστορικὸν ὕλικόν ἔχον σχέσιν μὲ τὴν Χίον καὶ τὰς εἰς αὐτὴν καθολικὰς, κυρίως, οἰκογενεῖας, ὡς τῶν Ἰουστινιάνη, κ. ἄ.

78. Πρβλ. «vendenda» (βλ. κατωτ.). Ἡ ἔλλειψις, ἐν τούτοις, στοιχείων κοστολογήσεως ἐντύπων καὶ χειρογράφων νομίζω ὅτι προϋποθέτει εἰκονικὴν πώλησιν (τοῦλάχιστον πρὸς Vallicelliana), πρὸς ἀποφυγὴν μεταγενεστέρων διεκδικήσεων ὑπὸ ἄλλων. Ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἐπωλήθησαν μόνον τὰ διπλᾶ ἔντυπα ἢ αὐτὰ τῶν ὁποίων ἀντίτυπον κατεῖχεν ἤδη ἡ Vallicelliana κλονίζεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἔνδειξις «da vendere» (= πρὸς πώλησιν) ὑπάρχει διὰ τῆς χειρὸς του καὶ εἰς πολλὰ χειρόγραφα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἔχω κάθε λόγον νὰ πιστεύω ὅτι ὁ Mariotti εἰσέπραξε χρήματα ἐκ τῆς συλλογῆς Βερνάτσα, τὰ ὁποῖα ἰδιοποιήθη ὁ ἐντὸς ὀλίγου ἀποθανὼν αὐτὸς καὶ οἱ ἄγνωστοί μου κληρονόμοι του.

79. Ὁ εἰς εἰς φφ. 172 φφ. 226^ρ - 229^ν, 237^ρ - 243^ν, 245^ρ - 272^ρ καὶ ὁ ἕτερος εἰς cod. Vat. Lat. 9191 φ. 131^ρ - 141^ρ. Τίτλος: «Index Librorum Raphaelis Vernazzae Bibliothecae Vaticanae scriptoris et in Collegio Urbano de Propaganda Fide linguae graecae Praeceptoris ab Advocato Augustino Mariotto Haerede eius Fid(uciar)io perscripto».

δὲ ἐπωλήθησαν (ἄγνωστοι οἱ νέοι ἀγορασταὶ) «per vantaggio della fiducia»⁸⁰. Οὕτω παρεδόθησαν 124 τόμοι (22.4.1803)⁸¹ ὡς πρώτη δόσις καὶ ἐν συνεχείᾳ 129 (24.7.1803) ὡς καὶ 127 (22.10.1803)⁸². Τὸ αὐτὸ ἔτος παρεδόθησαν καὶ τὰ χειρόγραφα, τὰ ὅποια ὁ Mariotti εἶχεν ὑποδιαίρει εἰς 24 ἐνότητες⁸³. Ὁ ἴδιος γράφει σχετικῶς (χφ. 172 φφ. 20^v - 21^r) : «Haec sunt Mss. Raph. Vernazzae vendenda, quorum pretium adservandum pro editione ad mentem fiduciae. Si qua sint, quae dignissimi PP. Oratorri Romani adipisci velint pro Vallicellana, acquirant eo tempore progressu quo lubet, non usquam a nemine molestari possint... Post mortem autem meam⁸⁴ habebit Vallicellana quidquid Leonis Allatii Manuscriptorum colligere potuit Raphael Vernazza et operum editorum eiusdem ne dum ille sed ego quoque collegi et erunt perpetuo in Vallicellana velut μνημόσυνον pro cura et zelo et nunc habent et habebunt pro editione operum eiusdem Leonis Allatii».

80. Πρβλ. χφ. 172 φ. 24^r τὰ ὑπὸ Mariotti γραφέντα : «se ve n' abbia alcuno per la Vallicelliana e gli altri si vendano per vantaggio della fiducia».

81. Κατάλογος τούτων εἰς χφ. 102 φφ. 304^r - 307^r. Ὑπογράφει ὁ Filippo Venturilli, βιβλιοθηκάρχος τῆς Vallicelliana, ὅτι τὰ παρέλαβεν ἀπὸ τὸν Preposito della Congregazione dell' Oratorio di Roma R. P. S. Calleri.

82. Κατάλογος τούτων εἰς χφ. 102 φφ. 309 - 311.

83. Αἱ ἐνότητες I - XVIII παρεδόθησαν τὴν 27.7.1803, αἱ δὲ XIX - XXIV τὴν 28.9.1803 (βλ. χφ. 172 φφ. 26^r - 29^r). Τῶν παραδοθέντων ὑπὸ Mariotti χειρογράφων ἀναλυτικὸς κατάλογος εἰς χφ. 235 (ἀντίγραφα εἰς χφφ. 236, 237) : «Volumina XC Mss. Allatii cum aliquibus notis Vernazzae et Mariotti, Kal. Maii 1838 redacta». Οἱ ἐδῶ ἀναφερόμενοι 90 τόμοι δὲν ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς 90 πρώτους σημερινούς τόμους τῆς συλλογῆς. Ἄρα ἐγίνε καὶ νέα ἀνακατάταξις τούτων μετὰ τὸ 1838 (ἀπόδειξις περὶ τούτου ἡ ὑπαρξίς, ὡς θὰ εἴπωμεν κατωτέρω, καὶ ἐγγράφων μεταγενεστέρων τοῦ ἔτους 1838). Εἰς cod. Vat. Lat. 9579 φφ. 257^r - 292^r, ἐξ ἄλλου (: «Inventario dei mss. di L. Allazio che sono nella Vallicella ossia Chiesa Nuova con giunta o citazioni degli Indici di Vernazza e Mariotti»), ὑπάρχει εὐρετήριοιον περιεχομένων εἰς 91 χειρόγραφα καὶ τινες μεταγενέστεραι προσθήκαι διὰ χειρὸς τὴν ὁποίαν δὲν δύναμαι νὰ ἀναγνωρίσω.

84. Διετῆρει τὴν ἐλπίδα ὅτι μετὰ τὸν θάνατόν του κάποιος τρίτος θὰ ἡσχολεῖτο μὲ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἔργων τοῦ Ἀλλατίου, ἐγγείρημα εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον ἀποτύχει αὐτὸς καὶ ὁ Βερνάτσας. Πρβλ., ἐπίσης, ὅσα ὁ ἴδιος ἔγραψεν εἰς χφ. 92 τετρ. 38 : «Super aliquot horum mss. adnotationes feci», διὰ νὰ μὴ συναντήσουν μεγάλας δυσκολίας «qui post mortem meam in editione operum Allatii operam suam dabunt».

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΩΝ «ΑΛΛΑΤΙΑΝΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ»

Ὡς ἔχει σήμερον αὐτὴ ἡ συλλογὴ, εἶναι δύσκολον νὰ ἐπιχειρηθῇ ἡ ἀκριβὴς ὑποδιαίρεσις τοῦ περιεχομένου της. Τὸν πυρῆνά της, βεβαίως, ἀποτελεῖ τὸ ἱστορικὸν ὕλικόν τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸν βίον καὶ τὸ ἔργον τοῦ Λέοντος Ἀλλατίου, ὕλικόν, ἐν τούτοις, τὸ ὁποῖον, ἐπαναλαμβάνομεν, δὲν ὑπῆρχε συγκεντρωμένον, ὡς φαίνεται, εἰς ἓνα χῶρον, ὅταν ὁ Ἀλλάτιος ἔζη ἢ μετὰ τὰς πρῶτας ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ δεκαετίας, ἀλλὰ συνεκροτήθη διὰ τῆς μακροχρονίου καὶ ἐπιμόνου συλλεκτικῆς προσπάθειας τοῦ Ραφαήλ Βερνάτσα. Ὁ σημερινὸς ὅμως μελετητὴς ἀντιλαμβάνεται ἀμέσως ὅτι εἰς τοὺς περισσοτέρους τόμους τῆς συλλογῆς ἐπικρατεῖ μεγάλη σύγχυσις. Χεῖρ ἀνεύθυνος, ἐνίοτε, ἀνέμειξεν ἀνομοιογενὲς χειρόγραφον ὕλικόν, τὸ ὁποῖον, ἐν συνεχείᾳ, ἔσπευσε νὰ συσταχῶσιν εἰς τόμους.

Ὡς πρὸς τὸ περὶ τοῦ Ἀλλατίου ὕλικόν, εἶμαι βέβαιος ὅτι πρὸ τῆς παραδόσεως τοῦ ὕλικου εἰς τὴν *Vallicelliana* ὑπῆρχε καὶ ἄλλον, ἴσως ἔξ ἴσου πλούσιον καὶ πολυτίμον. Διότι δὲν εἶναι δυνατόν ὁ Βερνάτσα, μετὰ ἔρευναν καὶ κόπους τεσσαράκοντα ἐτῶν καὶ πλέον, νὰ εἶχεν ἐπιτελέσει μόνον ἀντιγραφικὴν προεργασίαν, νὰ προαναγγέλλῃ δὲ τόσον αὐτὸς ὅσον καὶ ὁ κληρονόμος του *Mariotti* ὅτι εἶχον σχεδὸν ἔτοιμα δι' ἑκδοσιν τὰ ἔργα τοῦ Ἀλλατίου, ἐκδεδομένα καὶ ἀνέκδοτα, μετὰ εὐρετηρίων, σχολίων καὶ ὑπομνημάτων, ὅσον καὶ πλήρη περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεώς του μονογραφίαν. Ἀλλ' ἡ σημερινὴ συλλογὴ δὲν δίδει αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν. Πλὴν τῶν ἄνευ τάξεως αὐτογράφων τοῦ Ἀλλατίου, μεγάλου, εἶναι ἀλήθεια, ἀριθμοῦ, πλὴν τῶν πολλῶν ἀντιγράφων τοῦ Βερνάτσα, ἀλλὰ καὶ τοῦ *Mariotti*, ἐνίων δὲ διεσπαρμένων εἰς ὁλόκληρον τὴν σειράν, ἀκατανοήτων πολλάκις, σχολίων ἢ ὀνομαστικῶν εὐρετηρίων, ὑπάρχουν τόσον ὀλίγα καὶ ἀποσπασματικὰ κείμενα περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τοῦ Ἀλλατίου ὥστε δὲν εἶναι δυνατόν ἀπὸ μόνα τὰ χειρόγραφα τῆς συλλογῆς *Carte Allacciane* νὰ εὕρῃ ὁ μελετητὴς ἱκανὴν πρῶτην ὕλην διὰ νὰ συνθέσῃ μονογραφίαν περὶ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τοῦ ἔργου του. Τὰ ἐν τῇ συλλογῇ ἔργα του εἶναι πολλά. Δι' ὅλα ὅμως ἀπαιτεῖται προηγουμένη κριτικὴ ἐργασία καὶ ἰδιαιτέρα προσοχή, διότι, ὡς εὐρίσκονται ἠκρωτηριασμένα καὶ ἀποσπασματικά, ὑπάρχει κίνδυνος νὰ ἐκληφθοῦν ὡς μελέται αὐτοῦ ἀνεξάρτητοι πολλὰ ἀνήκοντα εἰς εὐρύτερας ἐνότητας.

Ἐν συμπεράσματι δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν τὰ ἑξῆς: Ἡ συλλογὴ *Carte Allacciane* περιέχει πλούσιον ὕλικόν ὡς πρὸς τὸ ἔργον τοῦ ἀνδρὸς ἐκ τοῦ ὁποίου ἔλαβον τὴν προσωνυμίαν. Ἡ ἔρευνα ὅμως, προκειμένου νὰ μελετήσῃ τὸ πολυσύνθετον ἔργον τοῦ ἐκ Χίου χαλκεντέρου συγγραφέως, δὲν πρέπει νὰ ἀρκεσθῇ εἰς αὐτήν. Ὡς πρὸς τὴν τύχην τοῦ ἄλλου ὕλικου, τὸ ὁποῖον πιστεύω ὅτι κάποτε

ἀνῆκεν ἐπίσης εἰς τὴν συλλογὴν, νομίζω ὅτι κατεκρατήθη ἀπὸ τὸν προηγούμενον τῆς Vallicelliana κάτοχον, τὸν Ag. Mariotti. Οὗτος, ἂν καὶ γέρων, ἐξηκολούθει νὰ πιστεύῃ ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ δημοσιεύσῃ τοῦλάχιστον τὴν βιογραφίαν τοῦ Ἀλλατίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Βερνάτσα. Θεωρῶ ἐπίσης βέβαιον ὅτι εἰς τὰ χειρόγραφα ὑπῆρχεν, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Βερνάτσα, μεγαλυτέρα τάξις καὶ ὁμοιογενὴς διάταξις τῆς ὕλης, τάξις ἣ ὁποία ἐσαλεύθη τόσον ἀπὸ τὸν ὑπὲρ τὴν εἰκασαετίαν κατέχοντα καὶ ἀνασκαλεύοντα αὐτὰ Mariotti ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς ἐπισωρεύσαντας ἐν συνεχείᾳ ἑτερογενὲς ὕλικὸν Ὁρατοριανοὺς μοναχοὺς, ἢ τοὺς ὑπαλλήλους τῆς Vallicelliana, ἢ ἄλλους.

Ἄλλ' αἱ *Carte Allacciane* περιέχουν καὶ πλουσιώτατον ἄλλο ὕλικόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει σχέσιν μὲ τὸν Ἀλλάτιον καὶ τὰ συγγράματά του. Τὸ ὕλικόν τοῦτο θὰ ἠδύνατο νὰ διαχωρισθῇ εἰς τὰς ἐξῆς ἐνότητας :

1) Ὑλικὸν προελθὸν ἐκ τῆς συγγραφικῆς καὶ συλλεκτικῆς δραστηριότητος τοῦ Ραφαήλ Βερνάτσα.

Τὸ ἐκ τῆς συγγραφικῆς πρωτότυπον ἔργον αὐτοῦ οὔτε πλούσιον εἶναι οὔτε ἰδιαιτέρως ἀξιόλογον. Πρόκειται περὶ μερικῶν μικρᾶς συνήθως ποιητικῆς πνοῆς ἐμμέτρων συνθέσεων τοῦ ⁸⁵ ἢ παραφράσεων τοῦ εἰς δημῳδὴ γλῶσσαν ἐνίων ἐκ τῶν κειμένων ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἀποκαλοῦνται γενικῶς «ἔργα εὐσεβείας», ὡς καὶ τινων ἄνευ ἰδιαιτέρας φιλολογικῆς σημασίας πραγματειῶν, π.χ. περὶ μουσικῆς, καὶ τινων ἄλλων.

Εἰς τὴν συγγραφικὴν του, ἐπίσης, δραστηριότητα δύνανται νὰ ἐνταχθοῦν τὰ ἐξῆς φιλολογικὰ ἔργα :

α) Σύνταξις εὐρετηρίου τῶν ἑλληνικῶν κωδίκων (κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Βερνάτσα ὑπὲρ τοὺς 400) τῆς ὑπὸ τῆς Βατικανῆς ἀγορασθείσης βιβλιοθήκης τῶν *Ottoboniani* ⁸⁶. Τὴν ἐργασίαν ταύτην, ἀνατεθεῖσαν ὑπὸ τῆς ὑπηρεσίας του,

85. Μερικὰ τὰ ἔχω δημοσιεύσει καὶ ἀνωτέρω, ἔχω δι' αὐτὰ ἤδη παραπέμψει.

86. Τὰ εἰς χφφ. 43, 128 (εἰς δύο τόμους) καὶ 44 (αὕτῃ εἶναι ἡ ὀρθὴ σειρά των). Πρόκειται περὶ ὀνομαστικῶν εὐρετηρίων. Εἰς τὴν Βατικανὴν ὑπάρχει κατάλογος τῶν αὐτῶν χειρογράφων, μὲ τὸ περιεχόμενον ἐκάστου κώδικος, κατὰ ἀριθμητικὴν σειρὰν, ὅπου δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ Βερνάτσα, ἀλλ' ἀναγνωρίζεται ἐκ τοῦ γραφικοῦ χαρακτῆρος καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ (βλ. E. Feron - F. Battaglini, *Codices mss. graeci Ottoboniani Bibliothecae Vaticanae, Romae* 1893, σελ. XXXIII). Ἀλλὰ καὶ οἱ codd. Vat. Lat. 13233 καὶ 13234 περιέχουν καὶ προχείρους σημειώσεις ἰδικὰς του διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ εὐρετηρίου τούτου. Ἡ ἀνάπτυξις λεπτομερειῶν περὶ τῆς φιλολογικῆς ἐργασίας ταύτης τοῦ Βερνάτσα ἐκφεύγει τοῦ θέματος τοῦ παρόντος ἄρθρου, διὰ τοῦτο δὲν θὰ ἐπεκταθῶμεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου.

ἔφερεν αἰσίως εἰς πέρας, οἱ δὲ εἰδήμονες τῶν προϋσταμένων του τὴν ἔκριναν ὡς γενομένην «con tutta la diligenza ed esattezza possibile»⁸⁷.

β) Προεργασία διὰ τὴν συμπλήρωσιν διὰ δύο τοῦλάχιστον τόμων τοῦ ὑπὸ Λ. Ἀλλατίου ἐκδοθέντος ἔργου «Graecia Orthodoxa»⁸⁸. Ἐπὶ σειρὰν ἔτων ἀντέγραφεν ἐκ κωδίκων καὶ ὑπερνημάτιζε. Τὸ ὑλικὸν εἶναι διεσκορπισμένον σήμερον εἰς ὁλόκληρον τὴν συλλογὴν. Ἡ δι' αὐτὸ μάλιστα προεργασία πρέπει νὰ εἴχῃ προχωρήσει μέχρι τοῦ τελικοῦ σταδίου. Τοῦτο συνάγεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ ἐπόμενον ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βερνάτσα ἔτος ὁ Mariotti ὑπέβαλεν ἀναφορὰν πρὸς τὸν πάπαν Πίον ΣΤ', εἰς τὴν ὁποίαν τοῦ ἀνεκοίνωσε τὴν πρόθεσίν του νὰ ἐκδώσῃ ἀμέσως τὸ ἔργον τοῦτο τὸ ὁποῖον εἶχεν προετοιμάσει ὁ κληροδότης του. Ἐκ τῆς ἀναφορᾶς μάλιστα τοῦ Mariotti πληροφορούμεθα καὶ τὰ κείμενα τῶν συγγραφέων τὰ ὁποῖα ἐπρόκειτο νὰ περιληφθοῦν εἰς αὐτὸ τὸ δίτομον συμπλήρωμα⁸⁹.

γ) Διάφορα κείμενα καὶ σημειώσεις του⁹⁰ διὰ τὸ μὲ ἐπιμέλειάν του ἐκδοθὲν τὸ 1772 ὑπὸ τῆς Propaganda Fide ἔργον μὲ λειτουργικὰ κείμενα διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν ἐλληνορρυθμῶν πληθυσμῶν τῆς Ἰταλίας⁹¹.

δ) Διάφορα κείμενα Δημητρίου Πεπανοῦ⁹² καὶ προεργασία διὰ τὴν δημοσίευσίν των⁹³.

87. Βλ. E. Feron - F. Battaglini, ἔνθ' ἄν., σελ. XXXIV.

88. Βλ. Ém. Legrand, *Bibl. Hell. XVII s.*, vol. II, ἔνθ' ἄν., σελ. 55 - 56.

89. Τὸ πρόχειρον τῆς ἀναφορᾶς εἰς cod. Vat. Lat. 9187 φφ. 35, 36, 32r (οὕτως ἡ ὀρθὴ σειρά). Πληρέστερος ὁ πίναξ τῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα θὰ περιελάμβανεν, εἰς Arch. Bibl. Vat. vol. 4 φφ. 34r - 35r, καὶ χφ. 166 φφ. 236, 237r. Βλ. καὶ ἄνωτ., σημ. 46.

90. Εἶναι καὶ αὐτὰ διεσπαρμένα εἰς ὁλόκληρον τὴν συλλογὴν. Ἐξ αὐτῆς ἀπομονώνομεν τὰ κάπως αὐτοτελῆ κείμενα τοῦ χφ. 196 τετρ. 1 - 3.

91. Πρόκειται περὶ διτόμου «Ὁρολογίου» (Roma, Prop. Fide, 1772), τὸ ὁποῖον προσφάτως ἐνετάχθη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιογραφίαν. Βλ. Μάρκου Φωσκόλου, «Τὰ παλαιὰ ἑλληνικὰ βιβλία τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου τῆς Ρώμης...», *Ὁ Ἑρμηνεύς* τ. 9 (1971) σελ. 58 - 59 (πρβλ. Φιλίππου Η. Ἡλιοῦ, *Προσθήκες εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιογραφίαν Α*) *Τὰ βιβλιογραφικὰ καὶ ἀλάοιπα τοῦ Ém. Legrand καὶ τοῦ H. Pernot*, Ἀθήνα 1973, σελ. 200). Εἶναι φυσικὸν ὅτι καὶ οἱ δύο βιβλιογραφήσαντες δὲν συνεσχέτισαν τὴν ἔκδοσιν μὲ τὸν Βερνάτσαν, τοῦ ὁποῖου ἄλλωστε τὸ ὄνομα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναφέρεται εἰς βιβλίον λειτουργικόν.

92. Περὶ αὐτοῦ βλ. Ζαχ. Τσιρπανλῆ, ἔνθ' ἄν., σελ. 535 - 537.

93. Εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς τὸν Ραφ. Βερνάτσαν ἡ ἐπιμέλεια τῆς ἐκδόσεως. Μετὰ τὸ πρῶτον στάδιον, ἀρκετὰ προεχωρημένον, διεφώνησε διὰ τὸ ὕψος τῆς ἀμοιβῆς, καὶ διέκοψε. Τὸ ἔργον τελικῶς ἐδημοσιεύθη τὸ 1781 εἰς δύο τόμους μὲ ἐπιμέλειαν τοῦ Βερνάττου Στεφανόπουλι καὶ Giovanni Cristoforo Amaduzzi (βλ. Ém. Legrand, *Bibliogr. Hellénique XVIII siècle*, vol. II, Paris 1928, σελ. 356 - 357).

ε) Κείμενα βυζαντινῶν ιστορικῶν συγγραφέων διὰ σχεδιαζομένην ἔκδοσιν των εἰς τρεῖς τόμους.

Ἐκ τῆς ἄνευ προγραμματισμοῦ συλλεκτικῆς δραστηριότητος τοῦ Βερνάτσα προῆλθε πλῆθος κειμένων τὰ ὁποῖα ὑπ' αὐτοῦ, περισσότερον ὑπὸ τοῦ κληρονόμου του, ἀνεμείχθησαν μετὰ τοῦ περὶ Ἀλλατίου ὕλικου. Οὗτος συνέλεγεν ὁτιδήποτε πρωτότυπον ἠδύνατο νὰ εὑρῇ. Ἀλλὰ καὶ ἀντέγραφεν. Ἀντέγραφεν ἐκ κωδίκων ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐντύπων, ὁτιδήποτε ἐνόμιζεν ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ἔχῃ σχέσιν τόσον μὲ τὰ ἰδικά του διαφέροντα ὅσον καὶ μὲ τὰ διαφέροντα φίλων του πρὸς τοὺς ὁποίους τὰ ἀπέστελλε (μὲ ἕτερον ἀντίγραφον;), ἐξυπηρετῶν αὐτοὺς ἢ ἀμβιβόμενος ὑπ' αὐτῶν. Οὕτως εἰς τὴν συλλογὴν ὑπάρχει ὕλικὸν ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Χίου ἢ εἰς τοὺς ἐξ αὐτῆς καταγομένους, εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου τῆς Ρώμης ἢ εἰς τὴν φιλολογικὴν καὶ ἄλλην δραστηριότητα τῶν εἰς αὐτὸ φοιτησάντων. Ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν καὶ ἄλλας εὐρείας ἐνότητος, ὅπως ἔργα καὶ ἀλληλογραφίαν τοῦ προηγηθέντος τοῦ Ἀλλατίου εἰς Βατικανὴν ἐπιφανοῦς λογίου L. Holstenius (=Holstein), ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὴν προσωπικότητα τοῦ πάπα Λέοντος Α' τοῦ Μεγάλου, ἔργα Νικηφόρου Γρηγορά, Θεοδώρου Στουδίτου, Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, Ἀναστασίου Σιναΐτου, Αὐγουστίνου Ἰππῶνος, Μιχαὴλ Ψελλοῦ, Βησσαρίωνος, ἢ ἔχοντα σχέσιν μὲ τὸ τάγμα τῶν Ἱποπτικῶν τῆς Μάλτας. Πολλὰ ἐπίσης εἶναι τὰ κείμενα περὶ τοῦ Ἰωάννου Προδρόμου, τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου, τοῦ ἁγίου Νικολάου, καὶ ἄλλων. Εἶναι βέβαιον ὅτι μερικὰ ἐκ τῶν κειμένων τούτων εἶχε προγραμματίσει νὰ τὰ δημοσιεύσῃ.

2) Ὑλικὸν προστεθὲν ὑπὸ Agostino Mariotti. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίζωμεν ἀκριβῶς τὴν ἔκτασιν του. Διακρίνομεν ὅμως ὡς ἰδικά του μετὰ βεβαιότητος τὰ ἐπόμενα :

α) Σχόλια ποικίλα καὶ παραβολὰς παλαιογραφικὰς, ἄνευ τάξεως, πρὸς κώδικας περιέχοντας κείμενα τὰ ὁποῖα ἐπρόκειτο νὰ περιληφθοῦν εἰς τὴν μελετωμένην ἔκδοσιν τῶν ἀπάντων τοῦ Ἀλλατίου.

β) Ἰδικά του γραπτὰ ἔχοντα σχέσιν μὲ τὴν προσπάθειαν ἀποσπάσεως χρημάτων ἐκ παλαιῶν ὀφειλετῶν τοῦ Βερνάτσα ἢ ἄλλα ἀναφερόμενα εἰς τὰς δικαστικὰς διενέξεις του μὲ τὴν Archiconfraternità dei Pellegrini καὶ τοὺς εἰς Χίον συγγενεῖς τοῦ Βερνάτσα.

γ) Πίνακας, συμφωνητικὰ καὶ ἄλλα, γραφέντα κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἐντύπων καὶ χειρογράφων τῆς συλλογῆς Βερνάτσα εἰς τὴν Vallicelliana.

3) Ὑλικὸν μεταγενέστερον καὶ τῶν τριῶν, δηλαδὴ Λ. Ἀλλατίου, Ρ. Βερνάτσα καὶ Α. Mariotti, ἢ τελείως ἄσχετον πρὸς αὐτοὺς καὶ τὸ φιλολογικὸν ἔργον

των. Ὁφείλεται εἰς τὰς μετὰ ταῦτα περιπετείας τῶν χειρογράφων τούτων, κατὰ τὰς ὁποίας προσετέθη (καὶ μάλιστα ὅχι εἰς τὸ τέλος τῆς σειρᾶς) παντοῖον ἄλλο ὑλικόν, λόγῳ τοῦ ὁποίου ἡ συλλογὴ ὑπέστη μεγαλυτέραν σύγχυσιν.

Παραθέτω κατωτέρω πίνακα, κατὰ ἀριθμητικὴν σειράν, τῶν κωδίκων οἱ ὅποιοι δὲν ἔχουν σχέσιν μὲ τὸν Ἀλλάτιον καὶ τὰς ὡς ἄνω δύο πρώτας ἐνότητας τῆς συλλογῆς :

χφ. 99 : Ὑεγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὴν Propaganda Fide (καὶ χρον. 12.1.1839).

χφ. 100 : «Carte» τοῦ Simone de Magistris, ὁ ὁποῖος ὑπηρέτει εἰς Chiesa Nuova.

χφ. 122 : «Del Pirronismo teologico e politico. Epistole di un uomo di selva ad un uomo di città» (χρον. 1791).

χφ. 148 fasc. 14 (= 49 σελίδες) : Γερμανικὸν κείμενον (χρον. 4.4.1848).

χφ. 171 : Μεταξὺ ἄλλων καὶ ἔντυπα τῆς Propaganda Fide (χρον. 1799, 1800).

χφ. 174 : Κατάλογος ὀνομάτων Ἰταλῶν ποιητῶν.

χφ. 176 : 28 φύλλα ἐκ περγαμηνῆς, μὲ χαρτογραφίας νήσων (Σιάμ κ.λπ.) ὅπου τὸ 1562 ἐκήρυξαν οἱ «fratres Praedicatores Congregationis Orientalis». Ὑεφιλοτεχνήθησαν ὑπὸ fr. Ignatius Munhoz, τῆς αὐτῆς Congregazione, ὅτε ἦτο 30 ἐτῶν, δηλ. τὸ 1642.

χφ. 177 : Ἀστρονομικόν. ὙΕξ σελίδες (27,2 × 42 ἐκ.) : «Horologia Horizontalia».

χφφ. 178 - 180 : Ἀλφαβητικὸν εὑρετήριον καθ' ὕλην (= materiae) τῶν βιβλίων τῆς Vallicelliana. ὙΟ τρίτος τόμος : Appendix.

χφ. 181 : Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Vallicelliana, τὸν ὁποῖον συνέταξεν ὁ P. Fabianus Iustinianus (nostrae Congregationis presbyter).

χφφ. 182 - 194 : Θεολογικοὶ λόγοι, εἰς ἰταλικὴν γλῶσσαν, ἐκφωνηθέντες εἰς ναὸν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1676 - 1689. Οὐδεμία ἔνδειξις ὅτι τὰ χειρόγραφα ταῦτα κατεῖχεν ὁ P. Βερνάτσας ἢ ὁ Ag. Mariotti πρὸ τῆς παραδόσεως τῆς συλλογῆς εἰς Vallicelliana.

χφ. 195 : «Girolamo da Palermo († 1642) : Processo per la beatificazione e santità di lui» (αἱ εἰς τὸ περιθώριον σημειώσεις τοῦ avvocato G. B. Aleghiani ἔγιναν τὸ ἔτος 1820).

χφφ. 201 - 202 : Θεολογικὰ θέματα (χρον. 1809, 1814).

χφ. 203 : «Introductio ad Canonī Institutiones».

χφφ. 204 - 210 : ὙΕργον τοῦ P. Samuele Lacunza, «La seconda venuta del Messia».

- χφ. 211 : Κρίσεις (χρον. 1829) περὶ ἔργου τινὸς τοῦ abb. Mich. Ang. Lanci, ὁ ὁποῖος ἦτο «interprete delle lingue Orientali» εἰς τὴν Βατικανὴν βιβλιοθήκην.
- χφφ. 212 - 221 : Ἀντίγραφα μὲ «bolle» καὶ «brevi» παπικά. Σπανιώτατα καὶ χεῖρ P. Βερνάτσα. Πιστεύω ὅτι ἡ συλλογὴ κατηρτίσθη ὑπὸ ἄλλων, προσετέθησαν δὲ ἐλάχιστα κείμενα γραφέντα ὑπὸ τοῦ Βερνάτσα.
- χφ. 227 : Σχόλια εἰς «Annali» τοῦ Baronio ⁹⁴.
- χφφ. 228 - 230 : Ἰταλιστί. Λειτουργικὰ θέματα ναοῦ S. Maria in Vallicella.
- χφ. 232 φφ. 1 - 150 : Συντακτικὸν τῆς λατινικῆς, θεολογικά, ἀστρονομία (ἰσπανιστί), σχόλια εἰς Baronio. (Εἰς φφ. 151 - 224 γυμνάσματα κεμένων «εὐσεβείας» ὑπὸ P. Βερνάτσα.)
- χφ. 234 : Θέματα λειτουργικὰ (χρον. 1741, 1756). Τελειώνει: «Finis Laus Deo: B. V. M. et S. Philippo Nero».

Ἐπομένως, ἐκ τῶν 237 Ἀλλατιανῶν λεγομένων χειρογράφων δέον ὅπως διαχωρισθοῦν 51 περίπου χειρόγραφα τὰ ὁποῖα εἶναι τελείως ἄσχετα ὅχι μόνον μὲ τὸν ἐκ Χίου συγγραφέα ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ὁποῖου ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν ἢ συλλογὴ, ἀλλὰ καὶ μὲ ὅλα τὰ ἄλλα θέματα μὲ τὰ ὁποῖα ἐποικίλθη ἡ συλλογὴ ὑπὸ τοῦ πρώτου συγκροτήσαντος, τοῦ Ραφαήλ Βερνάτσα, καὶ τοῦ ἐπὶ εἰκοσαετίαν καὶ πλέον μετὰ τοῦτον κρατήσαντος Agostino Mariotti.

Ἀφῆκα τελευταίαν τὴν πλουσίαν ἀλληλογραφίαν ἢ ὁποία ὑπάρχει εἰς αὐτὰ τὰ χειρόγραφα. Πρόκειται περὶ πηγῆς ὑψίστης σημασίας διὰ τὴν σπουδὴν τοῦ ἔργου ὅχι μόνον τοῦ Ἀλλατίου, ἀλλὰ καὶ τῶν συγχρόνων του ἐπιφανεστέρων τῆς Εὐρώπης λογίων, μετὰ τῶν ὁποίων ὁ σοφὸς φιλοκαθολικὸς ἐκ Χίου ἀντήλασσε δι' ἐπιστολῶν ἀπόψεις ἐπὶ ποικίλων θεμάτων φιλολογικῶν, θεολογικῶν, καὶ ἄλλων.

Ἀλλὰ δὲν περιέχεται μόνον ἡ ὑπὸ τοῦ Λέοντος Ἀλλατίου ἀλληλογραφία. Ὑπάρχει καὶ τοῦ P. Βερνάτσα καί, ἐν μέρει, τοῦ Ag. Mariotti καὶ τοῦ L. Holstein, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων προσώπων ἐπιστολαὶ μεμονωμέναι ἢ συλλογαὶ ἐξ αὐτῶν. Καὶ ἂν, ὥς θὰ εἴπωμεν κατωτέρω, αἱ συγκεντρωθεῖσαι καὶ ταξινομηθεῖσαι εἰς τόμους ἐπιστολαὶ εἶναι πολλαὶ καὶ πολῦτιμοι, αἱ ἐξ ἴσου πολλαὶ

94. Τὰ θεμέλια τῆς Bibliothecae Oratorii S. Philippi Vallicellanae ἐτέθησαν ὑπὸ καρδ. Cesare Baronio (βλ. H. L a e m m e r, *De Leonis Allatii codicibus*, ἐνθ' ἀν., σελ. 3).

ἄλλαι, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται διεσκορπισμέναι εἰς πάρα πολλοὺς τόμους τῆς συλλογῆς, δὲν ὑστεροῦν εἰς φιλολογικὴν καὶ ἱστορικὴν σημασίαν.

Θὰ περιορισθῶ ἐνταῦθα εἰς συντόμους πληροφορίας περὶ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Ἀλλατίου⁹⁵.

Αἱ πρὸς αὐτὸν ἐπιστολαί: Ἐγράφησαν εἰς ἑλληνικὴν (μερικαὶ καὶ ὑπὸ τινων μὴ Ἑλλήνων!), λατινικὴν, ἰταλικὴν καὶ γαλλικὴν γλῶσσαν. Σχεδὸν πάντοτε πρόκειται περὶ τοῦ πρωτοτύπου, τὸ ὁποῖον συνήθως συνοδεύεται ὑπὸ ἀντιγράφου, διὰ χειρὸς Βερνάτσα (ἐνίοτε τὰ ἀντίγραφα εἶναι περισσότερα τοῦ ἐνός, διὰ χειρὸς τοῦ ἰδίου, ἀλλὰ τοποθετημένα εἰς ἄλλους τόμους). Πρωτότυποι πρὸς Ἀλλάτιον ἐπιστολαὶ ὑπάρχουν καὶ ἔκτος τῶν τόμων οἱ ὁποῖοι περιέχουν τὴν ἀλληλογραφίαν του.

Αἱ τοῦ Ἀλλατίου ἐπιστολαί: Ὑπάρχει ἐνίοτε τὸ πρωτότυπον αὐτῶν. Φαίνεται ὅτι τὰς ἀπέκτησεν ὁ Βερνάτσας δι' ἀγορᾶς, δι' ἀφαιρέσεως ἢ διὰ παρακλήσεως φίλων του εἰς χεῖρας τῶν ὁποίων εἶχον καταλήξει. Μεγάλου ἀριθμοῦ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀλλατίου ὑπάρχει τὸ πρόχειρον (*brutta copia*), συνοδευόμενον ὑπὸ ἀντιγράφου τοῦ Βερνάτσα. Ἄλλοτε πάλιν ἔχομεν μόνον ἀντίγραφα διὰ χειρὸς Βερνάτσα ἢ, συνηθέστερον, διὰ χειρὸς ἄλλων, οἱ ὁποῖοι τὰ ἀντέγραψαν ἐκ πρωτοτύπου διὰ λογαριασμόν του.

Διὰ τὰ ἐπιστολάρια τῆς συλλογῆς ἐδημοσιεύθη ἤδη μελέτη ὑπὸ Curzio Mazzi⁹⁶, ὁ ὁποῖος μάλιστα ὑπεστήριξεν ὅτι εἶναι ὁ ταξινομήσας τὰς ἐπιστολάς εἰς τοὺς τόμους, ὡς ἔχουν σήμερον⁹⁷.

Ἄλλ' αἱ ταξινομηθεῖσαι ἐπιστολαὶ δὲν ἀποτελοῦν παρὰ μέρος τῶν ὅσων ὑπάρχουν εἰς ὁλόκληρον τὴν συλλογὴν⁹⁸. Ἰδιαιτέρως ἐκεῖναι τοῦ Ἀλλατίου, αἱ καὶ σπουδαιότεραι, αἱ ὁποῖαι λανθάνουν διάσπαρτοι εἰς ὁλόκληρον τὴν συλλογὴν, εἶναι ἐξ ἴσου σημαντικαὶ μὲ τὰς ἄλλας αἱ ὁποῖαι ἐταξινομήθησαν εἰς τόμους.

95. Πληροφορίας διὰ τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Ἀλλατίου βλ. καὶ εἰς Carmela Jacopo, *Bibliogr. di L. Allacci*, ἐνθ' ἀν., σελ. 50 - 52.

96. Curzio Mazzi, «Tré epistolari nella Vallicelliana di Roma», ἀνάτ. (μὲ ἀνεξάρτητον σελιδαρίθμῳ, 1 - 10) ἐκ *Rivista delle Biblioteche* (Firenze 1889), σελ. 103 - 112.

97. Ὁ ἰσχυρισμὸς ἐπαναλαμβάνεται ὑπὸ Carmela Jacopo, *Bibliogr. di L. Allacci*, ἐνθ' ἀν., σελ. 51.

98. Ἐνδεικτικὴ ἡ ἀναλογία ὡς πρὸς τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ P. Βερνάτσα: Ἐκ τῶν 380 ὑπαρχουσῶν εἰς τὰ χφφ. ἐπιστολῶν πρὸς P. Βερνάτσα μόνον αἱ 121 κατεχωρίσθησαν εἰς τὸν ὑπὸ C. Mazzi δημοσιευθέντα κατάλογον, ἐκ δὲ τῶν 80 ἰδικῶν του ἐπιστολῶν μόνον αἱ ἔνδεκα.

Πάρα πολλάί, ἐπίσης, ἐπιστολαί πρὸς Ἀλλάτιον σταλεῖσαι εὐρίσκονται μεταξὺ τῶν γραπτῶν του. Ὁ ιδιόρρυθμος Χῖος συνήθιζε νὰ γράφῃ μελέτας του ἢ νὰ κρατῇ δι' αὐτὰς σημειώσεις καὶ ἐπὶ τοῦ χάρτου τῶν ἐπιστολῶν τὰς ὁποίας ἐλάμβανεν⁹⁹, ἢ νὰ συντάσῃ, διὰ γραμμάτων λίαν μικροσκοπικῶν ἀλλὰ συμμετρικῶν πάντοτε, τὸ πρόχειρον ἐκείνων τὰς ὁποίας ἀπέστελλεν ἐπὶ χάρτου εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ἤδη γράψῃ ἄλλα ἄσχετα κείμενα. Ἡ ἀποκρυπτογράφησις ὅλων αὐτῶν τῶν ἐπιστολῶν εἶναι ἰδιαιτέρως δυσχερής.

Παρέχω κατωτέρω στοιχεῖα διὰ τὰ ἐπιστολάρια τῶν «Carte Allacciane»:

1) Ἀλληλογραφία L. Holstein.

χφ. 96 (πολλαὶ καὶ εἰς χφ. 97): Αἱ ληφθεῖσαι καὶ αἱ ὑπ' αὐτοῦ ἀποσταλεῖσαι. Πολλαὶ εἰς τὸ πρωτότυπον. Τὸ ἀντίγραφον τῶν περισσοτέρων διὰ χειρὸς P. Βερνάτσα.

2) Ἀλληλογραφία Λέοντος Ἀλλατίου.

α) Πίνακες (συνετάχθησαν ὑπὸ P. Βερνάτσα)

χφ. 85 καὶ 144.

β) Αἱ πρὸς Λ. Ἀλλάτιον ἐπιστολαί.

χφ. 145 = φφ. 313. Ὄνόματα ἀποστολέων ἀρχόμενα ἐκ γράμματος Α.

χφ. 146 = φφ. 536. Ὄνόματα ἀποστολέων ἀρχόμενα ἐκ γραμμάτων Β - C.

99. Συνήθιζε νὰ διπλώνῃ πολλὰς ἐπιστολάς ἐξ ὧσων ἐλάμβανε καὶ νὰ σχηματίζῃ μὲ αὐτάς, καὶ ἄλλα φύλλα ἀγράφτου χάρτου, «τετράδια», ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔγραφε τὰς μελέτας του. Εἰς αὐτὰς διαβάζομεν τὸ ἀριστερὸν ἥμισυ τῶν σελίδων εἰς θέσιν ἀπέχουσας ἐκείνης ὅπου τὸ δεξιὸν ἡμίκλαστον αὐτῶν. Τὸ ἀριστερὸν, δηλαδή, ἀποτελεῖ σήμερον τὸ «recto» φύλλου τοῦ «τετραδίου», τὸ δὲ δεξιὸν τὸ «verso» κάποιου ἄλλου φύλλου, ἢ καὶ ἀντιστρόφως. Εἶναι ἐνδεικτικὸν ὅτι ὁ Βερνάτσας ἀντέγραψε μερικὰς ἀκόμη καὶ ἐκ τῶν δυσχερέστατα ἀναγιγνωσκομένων ἐπιστολῶν τούτων. Χαρακτηριστικὰ παραδείγματα: Ἐπιστολὴ τοῦ ἰησοῦτου Nicoló Bosdari (Coll. Romano 28.8.1662) εἰς χφ. 198 φφ. 67^v, 80^r (ἀντίγραφον P. Βερνάτσα εἰς χφ. 195 φ. 141), τοῦ Vincenzo Comardi (Pistoia 14.11.1661) εἰς χφ. 198 φφ. 64^v, 85^r (ἀντίγραφον P. Βερνάτσα εἰς χφ. 145 φ. 367), τοῦ Carlo Moroni (Venezia 3.12.1661) εἰς χφ. 193 φφ. 175^v, 176^r, 176^v, 175^r (ἀντίγραφον P. Βερνάτσα εἰς χφ. 148 φφ. 205 - 206), τοῦ Alonso de Sbarra (Di casa 28.5.1663) εἰς χφ. 198 φφ. 181^v, 184^r (ἀντίγραφον P. Βερνάτσα εἰς χφ. 151 φ. 429^r), τοῦ Agostino Coltellini (Firenze 5.3.1659) εἰς χφ. 198 φφ. 224^v, 229^r (ἀντίγραφον P. Βερνάτσα εἰς χφ. 145 φ. 348).

χφ. 147 = φφ. 371. Ὄνόματα ἀποστολέων ἀρχόμενα ἐκ γραμμάτων D - L.

χφ. 148 = φφ. 391. Ὄνόματα ἀποστολέων ἀρχόμενα ἐκ γραμμάτων M - N.

χφ. 149 = φφ. 433. Ἐπιστολαὶ (= 134) τοῦ Bertoldo Nihusius [= Nihus] πρὸς Λ. Ἀλλάτιον (ἐτῶν 1643 - 1650).

χφ. 150 = φφ. 379. Ἐπιστολαὶ (= 135 - 253) τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν (ἐτῶν 1651 - 1656). Αἱ τοῦ Λ. Ἀλλατίου (= 96 ἐπιστολαὶ εἰς πρόχειρον ἢ ἀντίγραφον) πρὸς αὐτὸν εἰς χφ. 154 φφ. 10^γ - 405^γ (βλ. κατωτ.).

χφ. 151 = φφ. 581. Ὄνόματα ἀποστολέων ἀρχόμενα ἐκ γραμμάτων N (ὑπόλοιπον) - S.

χφ. 152 = φφ. 469. Ὄνόματα ἀποστολέων ἀρχόμενα ἐκ γραμμάτων T - W.

γ) Αἱ τοῦ Λ. Ἀλλατίου ἐπιστολαί.

χφ. 153 = φφ. 421. Πρὸς ἀποδέκτας τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἄρχεται ἐκ γραμμάτων A - M.

χφ. 154 = φφ. 405. Πρὸς ἀποδέκτας τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἄρχεται ἐκ γράμματος N.

χφ. 155 = φφ. 426. Πρὸς ἀποδέκτας τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἄρχεται ἐκ γραμμάτων P - W.

3) Ἀλληλογραφία Ραφαήλ Βερνάτσα.

α) Αἱ πρὸς P. Βερνάτσαν ἐπιστολαί.

χφ. 156 = φφ. 506. Ὄνόματα ἀποστολέων ἀρχόμενα ἐκ γραμμάτων A - P (μεταξὺ αὐτῶν καὶ τινες ἐκ λάθους τοποθετηθεῖσαι, μὴ προοριζόμεναι διὰ P. Βερνάτσαν).

χφ. 157 = φφ. 1 - 412. Ὄνόματα ἀποστολέων ἀρχόμενα ἐκ γραμμάτων R - Z.

β) Αἱ τοῦ P. Βερνάτσα ἐπιστολαί.

χφ. 157 = φφ. 415 - 586.

4) Ἀλληλογραφία Agostino Mariotti.

χφ. 158 (καὶ ἄλλαι, ἄσχετοι, ἐπιστολαί).

Ἐν τέλει, θὰ εἴχομεν νὰ προσθέσωμεν ὅτι αἱ *Carte Allacciane*, ἀποτελοῦσαι πηγὴν πρώτης σημασίας διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας, θὰ τροφοδοτήσουν μὲ πλούσιον ὕλικὸν τοὺς ἐρευνητάς, ὅταν δημοσιευθῇ ὁ λεπτομερὴς κατάλογός των. Ἐξ αὐτοῦ θὰ ἀξιολογηθῇ δεόντως καὶ ἡ προσφορὰ τοῦ σχεδὸν ἀγνώστου Χίου τῆς Διασπορᾶς Ραφαὴλ Βερνάτσα, ὁ ὅποιος, μολονότι δὲν παρήγαγε πρωτότυπον ἔργον ἄξιον ἰδιαίτερου λόγου, ὑπῆρξεν ἐν τούτοις ὁ κύριος συντελεστὴς τῆς συγκροτήσεως αὐτῆς τῆς συλλογῆς, κατόρθωμά του διὰ τὸ ὅποιον οὔτε καὶ λόγος ἔγινε ὑπὸ τῶν μελετητῶν οἱ ὅποιοι κατὰ καιροὺς ἐξυπηρετήθησαν ἀναδιφῶντες εἰς τὰ χειρόγραφα τὰ ὑπ' αὐτοῦ μετὰ τοσούτου πάθους συλλεγένητα.

R I A S S U N T O

Con l'occasione della prossima pubblicazione dell'inventario descrittivo della collezione di manoscritti, depositati oggi nella biblioteca romana Vallicelliana e nominati dal grande studioso Leone Allacci (Scio 1588 - Roma 1669), si danno delle informazioni sia sulla storia della compilazione della collezione stessa sia sul materiale ivi contenuto, in modo particolare su quello che é stato aggiunto dopo la morte dell'Allacci.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ κ. Θ. Παπαδοπούλου ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Κ. Μπόνης** εἶπεν τὰ ἑξῆς :

Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἡ διὰ τοῦ συναδέλφου κ. Δ. Ζακυθηνοῦ ἀνακοίνωσις τῶν πορισμάτων τῆς ἐρεῦνης τοῦ κ. Θ. Παπαδοπούλου περὶ τῆς προσωπικότητος, τῆς συγγραφικῆς δράσεως, τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ πολυπλάγκτου, πολυπράγμονος, ἀλλὰ καὶ πολυῖστορος Λέοντος Ἀλλατίου. Ἀπὸ ὀρθοδόξου σκοπιᾶς ἐξεταζόμενος ὁ ἀνὴρ, ἀποδεικνύεται εἰς τῶν φανατικωτέρων ἀντιρρητικῶν κατὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Γεννηθεὶς ἐν Χίῳ τῷ 1587, ὡς τέκνον τοῦ Νικολάου Βεστιάχη καὶ ἀνατραφεὶς ὡς ὀρθόδοξος, μετεπήδησεν εἰς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἀφιερῶσας ἔκτοτε ὅλον τὸν βίον του εἰς τὸ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι πλανῶνται οἱ Πατέρες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, οἱ διδάσκοντες τὰ ἀντίθετα πρὸς τὸν Ρωμαιοκαθολικισμόν. Διὸ καὶ θεωρεῖ συλλήβδην τούτους ὡς αἰρετικούς, ἐκφραζόμενος ἐνίοτε λίαν ταπεινωτικῶς διὰ τοὺς ὀρθοδόξους, μάλιστα μὲ λέξεις ἀνεπιτρέπτους. Καίτοι κανχᾶται διὰ τὴν Ἑλληνικὴν του καταγωγὴν, ὡς καὶ ὁ Βησσαρίων, ἐν τούτοις δράττεται

πάσης εὐκαιρίας νὰ ψέξη μεθ' ὁρμῆς τὸ ὀρθόδοξον δόγμα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας.

2. Τὴν Θεολογίαν ἐνδιαφέρουν κυρίως τὰ συγγράμματα τούτου, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τοὺς Πατέρας καὶ ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς καὶ ἰδίᾳ τὰ ἀντιρρητικά. Ἰδιαιτέραν ἀξίαν ἔχουν τὰ ἐξῆς ἔργα του: *De Ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua consensione libri III*, Coloniae 1648. *De utriusque Ecclesiae orientalis atque occidentalis perpetua in dogmate de purgatorio consensione*, Rome 1655. *Graeciae orthodoxae scriptores II*. Rome 1652/59. *De processione Spiritus Sancti enchiridion*, Rome 1658. *Symbolum Magni Athanasii*, Rome 1659.

3. Τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἔργων εἶναι μεγίστης σπουδαιότητος ἀπὸ γενικωτέρας ἐκκλησιαστικοῖστορικῆς ἀπόψεως. Ὅθεν θὰ ηὐχόμεν, ὅπως ἀνατεθῇ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας ἡ μετάφρασις τοῦ ἔργου, χρησιμωτάτου διὰ πάντα ἱστορικόν, καὶ μάλιστα τοὺς φιλόλογους καὶ θεολόγους (κληρικούς καὶ λαϊκούς).

Θὰ ἠθέλον ἐπίσης νὰ παρατηρήσω τὰ ἐξῆς περὶ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος « Ἀ λ λ ά τ ι ο ς ». Τὸ οἰκογενειακόν του ὄνομα ἦτο « Β ε σ τ ά ρ χ η ς ». Πιστεύω ὅτι τὸ οἰκογενειακόν του ὄνομα μετήλλαξεν ὁ ἀνθροπιστής Λ έ ω ν, κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀναγεννήσεως, εἰς « Ἀ λ λ ά τ ι ο ς », μετὰ τὴν μετάστασίν του εἰς τὸν Ρωμαιοκαθολισμόν. Διότι ἡ γραφή μὲ δύο λάμβδα, μεταφέρει ἡμᾶς εἴτε εἰς τὸ γερούνδιον τοῦ ρήματος *adfero-affero, attuli, allatum, affere*: ὅπερ σημαίνει προσφέρω, μεταβαίνω, ὅποτε ἡ λέξις θὰ ἐρμηνευθῇ «ὁ προσενεγκὼν ἑαυτὸν εἰς τὴν νέαν (ὀρθοτέραν) πίστιν»· εἴτε προέρχεται ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ρήματος « ἄ λ λ ά σ σ ω ». Λαμβανομένου δὲ ὑπ' ὅψιν ὅτι παρὰ τῶν Ἰταλῶν τὸ ὄνομα γράφεται *Allazio* ἢ *Allassi* μὲ δύο λάμβδα καὶ μὲ δύο σῖγμα, προφανῶς ἐγγύτερον εἶναι νὰ δεχθῶμεν τὴν ἑλληνικὴν προέλευσιν τοῦ ὀνόματος καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ ρήματος « ἄ λ λ ά σ σ ω », ὅποτε τὸ ὄνομα θὰ σημαίνει « ἡ λ λ α γ μ έ ν ο ς », ἥτοι τὸν ἀλλάξαντα τὸ δόγμα ἐπὶ τὴν ὀρθοτέραν κατ' αὐτὸν πίστιν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Πρβλ. τὰ λήμματα «ἀλλάσσειν, ἀλλάγματα, ἀλλαξίματα, ἀλλαγή» ἐν *Du Cange, Glossarium* σελ. 51/2. Θὰ ἠδυνάμεθα ἐπομένως νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ « Ἀλλάτιος », ὡς τὸ ὄνομα ἐκείνου, ὅστις ἠλλάξε βίον διὰ τῆς νέας πίστεως ἢ καὶ διὰ τῆς « σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ » (Ρωμ. 11, 33). Πᾶσαι αἱ ἄλλαι ὑπ' ἄλλων διδόμεναι ἐρμηνεῖαι τοῦ ὀνόματος δὲν φαίνονται εὐσταθοῦσαι.

Ἡ συζήτησις ἐπερατώθη μὲ τὴν ὁμιλίαν τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Παν. Κανελλοπούλου.